

Ը-ր ԲԵ ԷԵ

ԱՐԵՎԵԼԵԱՆ
Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԵՐԵՐՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1883

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐՆԱՆ ՄԻ ԱՍՈՒՊ	561
ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ՄԸ	567
ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՄՈՒԼՆ ԻՆՉ ԳՈՅՆ ՈՒՆԻ	574
ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՄԻԱՔԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՆՅ ՀԱՅՈՅ	582
ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻՁ	590
Հ. ԻՓԷՔՃԵԱՆ	591
ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ	594
ԱՂԲԻՐ	594
ՆՈՐ ԴԱՐ	595
ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	595
ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ	601
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ	602
ՏԵՂԱԿԱՆ	603
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ	604
ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ	605

ԶՄԻՒՆԻԱ

ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

1890

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆՊԵՍ ԱՍՍԵԱՅ

ԺԳ. ՏԱՐԻ

1883

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԳԱՐՆԱՆ ՄԻ ԱՍՈՒՊ

ԺԱ.

Կարելի է ըսել որ մարդուս՝ մանաւանդ կնոջ կեանքն երկու մասի կը բաժնուի ամուսնանալէն տուալ — և վերջը: Այս երկու մասին տարբերութիւնը կնոջ համար աւելի զգալի է: Աղջկան առջև պիտի պարզուի նոր աշխարհք մը, որ այր մարդուն սովորաբար աւելի ծանօթ է • աղջիկը դրեթէ միշտ պիտի տեղափոխուի ուրիշ տան և ուրիշ ընտանիքի մէջ (բնական է թէ խօսքս Արեւելքի համար է) աղջիկը պիտի թողու իրեն սիրելի շատ սովորութիւնք, բնութիւն դարձած վարժութիւններ, մինչ այրը կրնայ ապրիլ ինչպէս որ ուզէ:

Այս տեսակ մտածութիւնք խառն և անորոշ կ'անցնէին Սա-
թիւնիկի մտքէն:

Ահա դարձեալ նա իր տունն է ուշ ատեն, իր պղտի սենեկին
մէջ երթու սնտուկ կան մէկ կողմ դրուած, մէկը արդէն պատ-
քատ և կղզուած՝ միւսը բաց և կիսով լցուած. իր պատուհա-
նին քովէն երբեմն թռչուններ կ'անցնին ճւղղալով՝ հաւանա-
կան է թէ ըսելով «գարունը եկեր է» երբ նոյն միջոցին մանու-
շակներու հոտը մինչև վեր կը բուրէ: Սաթիւնիկ կը բանայ՝ ին-
տարածէ ճերմակ մետաքսէ հագուստ մը՝ իր պսակի զգեստը՝
կիւրծնի աւանդական ծաղիկներով զարդարուած, ճաշակի և
համբերութեան գլուխ Գործոց մը. տեսնողը պիտի կարծէր թէ
Բերայի գաղղիական խանութի մը մէջ կարել տրուած է, բայց
ոչ, մայրը և քոյրը կարեր են, ոչ միայն խնայողութեան, այլև
մօրը սկզբունքին համար՝ թէ իրենք կարող են կարել թէ այդ-
օժիտը պէտք է ամբողջապէս իրենց ձեռագործն լինի: Եւ ինք
Սաթիւնիկ ալ լաւ աշխատեր էր, միայն թաշկինակներու տառե-
րը և ճերմկեղէնի մանրանկար ծաղիկները բաւական աշխատու-
թիւն էին: Ամեն օր՝ առաւօտանց մինչև մթնելը բաներ և կա-
րեր էր. իսկ կիրակի օրերը հանգչեր էր Աստուծոյ պատուէրին
համեմատ և իր նշանածն ընդունէր էր: Այդ ճերմակ զգեստը
երբ հագեր էր փորձելու համար, մէկ քանի հիւր տիկնանց ներ-
կայութեամբ, սքանչացման ձայն մը միայն լսել էր, «Ո՛հ, հրեշ-
տակի պէս է»: Եւ ինք, այն անձնասիրութեամբ որ յատուկ է
գեղեցիկներու, այս սքանչացումն րնական բան մը գտեր էր. ի-
րաւ է որ հրեշտակները միշտ ոսկեգոյն մագերով և սպիտակ հա-
գուստներով կ'երևակայենք: Քիչ մը նայելէն վերջ զգեստին,
ծալեց կտմաց կտմաց, յետոյ նայեցաւ չորս կողմը :
Այս տեղ իր անկողինին մօտ ց տարի առաջ ուրիշ անկողին մը
կար, իր քրոջ անկողինը, վերջը՝ այդ վերուցեր էին, մնացեր էր
ինք միմակ իրեն այնպէս կ'երևէր թէ իր խցիկին ամեն առաւ-
կաները բարոյական նշանակութիւն մը ունէին և թէ այն պղտիկ
բարձր նաև որու վրայ ամեն իրիկուն կը ննջէր՝ գիտէր թէ ինչ
ցնորքներ կային իր գլխուն մէջ և ինչ երազներ կ'անցնէին աչ-
քին առաջէն: Խնդրեր էր մօրմէն որ իր սենեակը՝ որուն ոչ ոք
պէտք ունէր, պահէ դարձեալ նոյնպէս, որպէս զի հոն հիւր
գայ. և այս հէ-բ բառին կը ժպտէր տխրութեամբ. հիւր գալ,
ուր, իր հօրը, իր մօրը, իր տունը:

Գնաց զբաւեցանին զխնացը, որուն կանաչ չուխան բաւա-

կան հինցած էր. ինչչափ դասեր պատրաստած էր անոր վրայ կրթնած, երբեմն զբաղելով և գրեթէ զուարճանալով, երբեմն յօրանջելով և աչերը չփեղելով: Բացաւ դարակները. հին տետրակներ մէկ կողմ դրաւ, վերջը՝ ընտանեկան նամակներ՝ մէկ երկու իրեն սիրելի հատորներ, ապա մը ազդականաց պատկերներու, և այլն. այդ ամենը զգուշութեամբ դրաւ սնտուկին մէջ առանց բան մը ճարթկելու: Ար միտէր. պատուհանը դռնէն և ճրագ մը վառեց: Վերջապէս դարակներու մէկուն մէջն առաւ թուղթ մը մաշած և ծալքերուն տեղը պատռած. այդ, իրաւի նամակն էր որ ստացած էր Գեղարդեանցէն. երկայն ատեն նայեցաւ վրան այն տխուր աչքով, որով աւերակի մը կը նայի մարդ. վերջը, ըսաւ ինքնիրեն խօսելով. «Ընեմ ինչ որ ուզեր է ինք» մօտեցուց թուղթը ճրագին. սեւ մոխիրը կը թափէր և իր ձեռքը պզտի ձերմակ ծայր մը մնաց միայն. «Լմեցաւ ուրեմն» ըսաւ նորէն, և յիշելով նամակին բառերը «անցես լին հետք մը չմնաց» . . . մօտեցեց նորէն և աւելցուց. «չէ՛, հետք մը կը մնայ. կարծեմ կին մը երբէք չմոռնար այն մարդը՝ որուն համար առաջին անգամ իր սիրտը բաբախած է: Միայն, իրաւ ըսեր է թէ «Մեզմէ ոչ մէկը պիտի իմանայ թէ ինչ եղաւ միւսին կեանքը:»

ԺԲ.

Երեք տարիներ անցան. Մաքրուհի այս նամակը կ'առնէր իր քրոջմէն որ դացեր էր ամառուան մէկ մասն Զուեցերի անցընելու և միանգամայն Եւրոպա ճամբորդելու ամուսնոյն և երկու տարու տղուն հետ:

«1870. Յուլիս — Վեննա»

«Սիրելի քոյրս, Շտապելով կը գրեմ քեզ այս նամակս, որպէս զի այս օրուան թղթատարով կարենամ ղրկել. մի՛ սպասեր որ մայրաքաղաքիս կամ ուրիշ ո՛ր և է տեղի նկարագիրն ընեմ քեզ, միայն կին մը պիտի ջանամ նկարագրել:

«Ուրեմն իրաւ է եղեր առածը թէ «Լեռներն իրարու չեն պոտտահիր, բայց մարդիկ կը պատահին»: Մի և նոյն պահով ո՛րին միջոսակից հիմա կը գրեմ, երէկ նոր հասած՝ կը ճաշէին հասարակաց սեղանին վրայ. կերակուրէն վերջը, երբ ո՛րեք կ'ընթացէին սրահները, ոմանք իրենց սուրճը կը խմէին, և ոմանք հետ

կը խաղար. կին մը միւս բազմոցին վրայ նստած էր. ուշադրութեամբ կը նայէր մեզի. ես ալ իրեն կը նայէի երբեմն, մասն զի իր սև աչքերը և թուխ կերպարանքը աչքի կը զարնէին այդ ճերմակ մարդկանց մեծամասնութեան մէջ: Շատ կարելի է որ մենք բաւական սեպէինք իրարու նայիլ հեռուէն, բայց այդ տիկինը մոխրագոյն զգեստ մը հագած էր փայլուն ծոպերով, որ իմ տղուս ճաշակին կ'երևի թէ յարմար էին. առանց երկայն արարողութեան գնաց անոր քով և սկսու ծոպերը քաշել: Այն ատեն տիկինը հայերէն խօսեցաւ Լեոնի հետ՝ մերինէն տարբեր, բայց ինձ լաւ ծանօթ բարբառով մը . . . կովկասեան բարբառով . . . կ'երևակայեմ թէ ով էր այդ կինը. կը գուշակեմ թէ Տիկին Գեղարդեանցն էր . . . ինք գեղեցիկ չէ. բայց պէտք է խոստովանիլ թէ (կը գիտեմ որ «պէտք է խոստովանիլ» կ'ըսեմ) որ երբ կէս ժամ մը խօսիս կը մոռնաս թէ գեղեցիկ չէ, և այն ատեն սիրուն է նաև: Միայն երբ բան մը կ'ըսէ՝ այնպէս կը կարծէ որ ամենը պէտք է իրեն համակարծիք լինին. հետը վիճելու համար ո՛ր և է նիւթի մը համար հարկ է լաւ փաստարան լինիլ: Բաց ի իր փայլուն ծոպերէն, որ այնչափ դրաւեցին իմ Լեոնս, իր հագուստը պարզ էր, և թէ իր մազերուն սանտրուածքէն՝ թէ հասարակ գլխարկէն յայտնի էր այն կիներէն լինիլն որ պաճուճանքը կ'արհամարհեն և կը հագուին միայն ծածկուելու համար:

«Կ'ուզեմ հիմա որ իրմէ առած լուրերս քեզ հաղորդեմ. նախ՝ Գեղարդեանց դարձեալ Մոսկուա է, ուր համալսարանի մէջ կը դասախօսէ, նոյնպէս և առաջին դասեր կու տայ. երկրորդ՝ զաւակ չունին — գոնէ դեռ մինչև հիմա — երրորդ՝ կինը Եւրոպա և գլխաւորապէս Գերմանիա կը ճանապարհորդէ աղջկանց դպրոցներու վիճակը և զրութիւնը ուսումնասիրելու համար . . . վերջապէս, իմ սիրելի Մաքրուհիս, ահա՛ ընտանիք մը՝ որ ինչպէս կ'երևի՝ պաշտօն ստանձներ են մեր զաւակները և՛ Աստուծով՝ մեր թոռները նաև դաստիարակելու . . . :

«Ես որ շուտ սկիտի գրիչի նամակս՝ այսչափ երկայն գրեցի. ժամանակ նաև չկայ ըսելու որ քեզ շարունակ ամեն տեղ կը յիշենք. կը համբուրեմ քեզ և քու կիներդ . . . : Յետեւութիւն:

«Քոյդ. ՍԱԹԻՆԻԿ»

Գեղարդեանցի մաղձոտութեան մէկ օրն էր. դարձեալ այս աշխարհքս իր սև և մութ կողմէն կը տեսնէր և ինքն ալ այն կարծիքէն էր թէ՝ « ինչո՞ւ մեռնիլ — կը հասկընամ. ինչո՞ւ ծնիլ — գիտեմ: » Բաւական ժամանակ էր որ իր կնոջմէն ալ նամակ չէր առեր, և այդ կը նեղացընէր զինքը. քանի օր էր կ'ըսպասէր, և մաղձոտութիւնը քիչ մը փարատեցաւ երբ մեծ ծրար մը բերին իրեն իր կնոջ ձեռագրով: Մէջը դանաղան դպրոցներու ուսմանց ծրագիրներ կային, յոգնած նայուածքով մը զննեց անոնք. իր կերպը կարծես կ'ըսէր. « ամենն ալ գիտեմ, չկարդացած կրնամ իմանալ թէ ինչ են: » Սկսաւ կարդալ նամակը. մանրամասն տեղեկութիւն կու տար դարձեալ իր այցելած դպրոցական հիմնարկութեանց վրայ, և թէ որոնք կարելի էր օրինակել մեր ազգին համար՝ անշուշտ աւելի նեղ շրջանի մէջ և խնայողաբար. և ճորէն հաշիւներ կային տարեկան ծախքերու և եկամուտներու: Իր գրութեան ձևէն կ'երևէր որ ինք պատրաստ էր գործելու՝ աշխատելու՝ իր կեանքը անցընելու դաստիարակութեան զբաղմամբ՝ բայց միշտ գիտնալով թէ երբ պզտիկ ազգի մը մէջ մեր անձն կը նուիրենք հասարակաց դործի մը, աշխատողներու առաջինը լինելով, մեր անունը իր սլարծանքը կ'ունենայ: — Նամակը օրագրութիւն մ'էր որ այսպէս կը վերջանար.

« Կը մոռնայի քեզ ըսելու թէ հայ՝ պօլսեցի ընտանիքի մը պատահեցայ. և իրաւ մեծ հաճութիւն զգացի. օտար տեղ՝ ինձ համար ախորժելի է միշտ հայի մը պատահիլ: Հայր, մայր և փոքրիկ տղայ մը. տղան բոլորովին մօր նման էր. մանաւանդ որ մայրն ալ դեռ քիչ մը տղայ երեցաւ ինձ իր երկայն ծիծաղներով և թարմ երեսով. տիկին Սթիֆինի Յանսփեան մը որ աչքերը լաւ բացած երեսս կը նայէր հետաքրքրութեամբ և հազար հարցմունք կ'ընէր. թէ իմ ամուսինս ինչ կ'ընէր, թէ զաւակ չունէի, թէ ինչպէս մինակ ճամբորդութիւն կ'ընէի, թէ անպատճառ ո՞ր և է նպատակ պէտք էր ունենալ կին մը ինք իր գլխուն քաղաքներ չափելու համար: Թուրքիի մը պէս կը խօսէր և իր տղուն հետ ժամանակ կը գտնէր խաղալու նաւ: Իր հարցմունքներէն քաջալերուած՝ ես ևս տեղեկութիւն հարցուցի և իմացայ որ ինք՝ երբեմն Օրիորդ Պերճեան՝ հիմա արդէն երեք տարի է որ ամուսնացեր է, թէ իրենք իրենց հաճոյքին համար կ'ուղևորին, թէ ինք շատ դուժ է և Եւրոպիոյ հրաշալիքներն սեփնելու՝ սքանչալիքս և տալած: Թէ և ուրիշներուն հա-

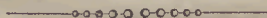
մար հետաքրքիր էր, բայց գոնէ իր վիճակը և զգացմունքներն տեսնելի տեղ կը պատմէր: Իր ձևերուն և խօսքերուն մէջ ևս տեսակ մը թեթեւութիւն գտայ. միշտ ունիւմ այն կարծիքը — կամ ըստ քեզ նախապաշարմունքը — թէ պօլսեցիք թեթեւ են: Բայց այնպէս մաքուր հայերէն մը կը խօսէր և այնպէս քաղցր կերպով որ միւս բաները ներքեցի: Իսկ իր ամուսնոյն համար չեմ կրնար ըսել որ թեթեւ է. տեսնելով իր կնոջ հետ ծանօթանալս՝ կատարեալ քաղաքավարութեամբ, բայց և կատարեալ անտարբերութեամբ զիս բարեկեց, լրագիր մը առաւ՝ մէկ կողմ նստաւ և գրեթէ բոլոր մեր խօսակցութեան ժամանակ կարդաց, մինչև որ տղան գնաց և զինք ընդ միջեց:

« Իսկ դու ի՞նչ կ'ընես, կը շարունակեմ՝ առաջ կը տանի՞ս քու պատմական քննութիւններդ, քանի՞ հաստոր սխալի վէնի գիրքն և ի՞նչ է անոնը. պէտք է որ ես մօտդ լինիմ և հանգիստ չտամ որպէս զի աշխատիս: Կը մաղթեմ քեզ առողջութիւն և յաջողութիւն:

« ՔՈՒ ԿԻՆԴ որ կը հաւտայ Քեզ: »

Երբ Գեղարդեանց կարդաց նամակը, առաջին մտածութիւնն եղաւ Ստիվինսի երջանկութիւնը՝ և զաւակը որ իրեն կը նմանէր և « երկայն ծիծաղները »: — « Ուրեմն բարեբաղդ է » ըսաւ, և նորա երջանկութեան դադարիարը խղճի խայթէ մը ազատեց զինք, թէ և անբացատրելի տխրութիւն մը կ'ըզար. . . նորէն նայեցաւ նամակին. « Իմ կինս կը հաւտայ ինձ, մտածեց, այո, այս միայն պէտք է. հաւատալ Նախախնամութեան մը, հաւատալ ապագային կամ ուրիշ ո՞ր է նպատակի, դոնէ մեզ նման մէկուն հաւատալ — այդ միայն կրնայ փրկել մարդս, այդ միայն կրնայ ազատել յուսահատութենէ:

ՄԵՆԻԿ

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ՄԸ

.... Պ. Մ. Մամուրեան,

Քաջ գիտնալով որ ձեր պատուական Ա. Մաճույ թանկագին երեսները միշտ բաց են ազգօգուտ խնդիրներու հրատարակութեան համար, մենք կը համարձակինք ներկայիս առ ձեզ ուղարկել յետագայ յօդուածն՝ որոյ բովանդակութիւնը ի վաղուց անտի ազդին ողջամիտ դասակարգին փափաքած երազն է. իցէ՛ թէ մասամբ իւրը այդ երազը իրականաց սոյն տեսակ յորդորի և հրաւէրների միջոցաւ: Ներկայ յօդուածը ձեր առաջիկայ ամսաթերթին մէջ տեսնուելու պէտքը անհրաժեշտ է, որովհետեւ արդէն Թիֆլիզի և Կովկասի ուրիշ քաղաքների նաւթատէրերը համոզելով ձեռքերնէն խլելու մոտք մի քանի գերմանացիք ճանապարհորդելու մոտադիր են: Ուստի այս մասին ձեր ազգասիրական զգացմունքին ևս կարօտութիւն կայ, որպէս զի չյապաղի սոյն յօդուածին հրատարակութիւնը: Վստահ լինելով որ պիտի բարեհաճիք փութացընել զայն, կանխաւ մեր յատուկ շնորհակալիքը կը յայտնենք և յատկապէս կը խնդրեմք որ ընդունիք մեր խորին յարգանաց հաւաստիքը:

ՅՕՀԱՆ ՕՏԱՊԱՇԵԱՆ

Վիեննա, 5 դեկտ. 1885:

ՋԱՄԻԿ ԲՕԲԲՕՎԻՉ

ՄԻԱՅՅԱԼ ՈՅԺԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾ ՀՐԱՇՔՆԵՐԸ

ԵՒ

ԸՆԿԵՐԱ ԿԱՆ ՈԳԻՈՅ ՈՐՔԱՆ ԱՐԴԻԻՆԱՇԱՏ ԼԻՆԵԼԸ

Թիֆլիզի ազդածանութ Մշակութիւնը մերթ ընդ մերթ առիթը ներկայացած ժամանակ առաջնորդող յօդուածներ հրատարակելով և բանիմաց յօդուածագիր և թըղթակիցների խնայի դիտողութիւնները արտատպելով յայտնած է «Բնիկութեան» ինչ աստիճան արդիւնաբեր

լինելը, նոցա կազմակերպութեան կարեւորութիւնը, մեր տկար ազգին համար անդօր անհասների համագործութեան անհրաժեշտութիւնը: Յարգելի խմբագիրը բացատրած է թէ օրքան կարօտ է մեր ազգը այդ փրկարար միջոցին: Բաղդատած է զմեզ հայերս նոյն սկզբունքի հպատակուած ուրիշ ազգերի հետ, որոնք այս կենսատու պայմանների շնորհիւ թէ կրթական, թէ վաճառականական և տնտեսագիտական ասպարէզների մէջ ինչ զարմանալի քայլեր են արած: Միով բանիւ, ինքնահամոզիչ օրինակներով և ճշմարիտ ապացոյցներով հայ հրատարակիչը ցոյց է տուած, որ ոչ մի միջոց այնքան շահաւետ չէ կարող լինիլ, որքան ընկերութիւններ կազմելու դուրսի եղանակը:

Արդարեւ այնպէս էլ է: Ընկերութիւններն են մեծագործութեանց ստեղծիչները: Ընկերութիւններն են հսկայամարմին ձեռնարկութեանց իրագործիչները: Վերջապէս ընկերութիւններն եղած են մինչև անգամ անկարելին գլուխ բերող հնարացոյց առաջնորդներ և անսպառելի գանձ մատակարարիչներ:

Կրթութիւն և Հարստութիւն!

Ահա երկու բառեր, որոնց գոյութիւնն ազգերին երջանկութիւնն է, իսկ ընդ հակառակը, տգիտութիւն և աղքատութիւն՝ ազգերի անկումն է, ազգերի քիչեւն է, քիչեւեւն է, ինչպէս օրինակները ներկայ դարում տեսնուում են:

Առանց հարստութեան կրթութիւն չկայ: Կրթութեան համար փող է հարկաւոր:

Առանց կրթութեան հարստութիւն ձեռք բերել, սա էլ դիպուածի բերմամբ պատահած փոքրամասն բացառութիւնները մէկդի առնելով, համարեա՞նք ընդհանուրի համար անիրագործելի է:

Աւրեմ ի՞նչ պէտք է անել միանգամայն կրթուելու և հարստանալու համար:

Այս հարցին ամենապարզ պատասխանն է — Ընկերութիւններ կազմել. անհատական ոյժերը միացնել:

Մեր ազգը այդ պահանջին կարևորութիւնը վերջին ժամանակներում գոնէ էրթուրածան տեսակէտից կարողացաւ ըմբռնել: Թէպէտ տաղաւին նորակազմ լինելով օրինաւորապէս կազմակարգեալ չէ, բայց այնուամենայնիւ սոյն սկզբնաւորութեան արդիւնաբեր լինելուն շատերին խելքը հոսում: Շատերը համազուեցան դատարարաւիկ ընկերութեանց տուած շահաւէտ հետեւանքներին:

Գանք նիւթականին. նիւթականը չը պէտք է մոռանալ: Նիւթականն է ազրիւր բնդհանուր պիտոյից և դըլխաւորաբար զուգընթաց ընկեր դատարարական:

Պէտք է ցաւօք սրտի խոստովանիմք որ մեր ազգը նիւթական հարստութիւնից զրկուած է: Աններելի մի ամբաստանութեան յանցանք դործած կը լինիմք, եթէ ասեմք թէ հայ ազգը բախտի բերմամբն է որ այսօր աղքատ է: Ոչ! Ընդ հակառակը հայը աղքատ ուղեցել է մնալ: Իր կամօքը չէ ուղեցել հարստանալ: Ոչ բախտն է մեղաւոր և ոչ այլ ոք:

Հայի ձեռքն ընկած ամենաբազդաւոր առիթները սակաւ թէ ուրիշ ազգեր վայելած լինէին մի ժամանակ Կ. Պօլսում:

Մենք նոյն իսկ Պօլսեցիներէից բերնից լսած եմք որ նոքրա չգիտցան հանդամանքներից օգուտ քաղել, և Յոյներն եղան ահագին հարստութիւն գիղաղները, որովհետեւ ինչ որ բազդախնդրական և աւագի վրայ հիմնուած գործեր կային, ամէնքը դրեթէ հայերի, իսկ ապահով և հիմնաւոր ձեռնարկութիւնը Յոյների ձեռքումն էին: Կարելի է ասել, որ վերջինները իրանց նաւարկութեան արհեստի մէջ ունեցած փորձառութեամբ և ծովեղբրեայ քաղաքների ծնունդ առեւտրական ճաքտար մարդկանց յատուկ վարժութեամբ բնականաբար հայերին գերազանցեցին, բայց հայ վաճառականները գոնէ Յոյների հետ բողբոլատելով այս առտիճան թուով նուազ և փոքով պակաս չը պէտք է լինէին:

Նոյն ցաւալի համեմատութիւն կարող ենք տեսնել այսօր նաև Ռուսաստանի հայ վաճառականների վրայ, ու

յոնք դժբախտաբար նոյն իսկ իրանց անմիաբանութեամբ
բը չեն կարողացած դերադանցելու իրանցից պակաս ըն-
դունակութիւն ունեցողներին: Ապա թէ ոչ մինչև հիմայ
ազգը կարող էր պարծիլ բազմաթիւ Անդրակալկասցի հայ
վաճառական և դործարանատէրներով: Սրանց ամէնքին
բացակայութեան պատճառը ոչ այլ ինչ է, բայց միայն ըն-
կերութեանց և միացեալ ոյժերի պակասութիւնը:

Հայը մինչև անգամ ըստ Եւրոպացւոց վկայութեան
վաճառականութեան մէջ մեծ ընդունակութիւն ունեցող
ազգ է, բայց նորա միակ յանցանքը քիչով բաւականա-
նալն է, միայնակ գործելն է: Հազուադիւր են այն հայ
վաճառականք և ֆինանսականք, որոնք շարունակ կ'աշ-
խատին իրանց առևտրական տները ընդարձակելու: Մե-
ծագոյն մասը «Մի քանի տարի էլ կ'աշխատիմ. այսքան
հազար կը շինեմ. յետոյ կը քաշուիմ» ասում է:

Հայ վաճառականը չէ ուզում մի գաղափար ունենալ
վաճառականութեան բուն բառի նշանակութեան վրայ:
Նա ջանասէր է շահելու, ներկայից օգուտ քաղելու: Նո-
րա մօտ վաճառականական հեռատեսութիւն չկայ: Ամ-
սական ռոճիկը ստանալով ապրող և մենակերպ կեանք
վարող մի պաշտօնեայի նման ուզում է ուղեղը սահմա-
նափակ պահել: Նա չէ մտածում նորաձեւութեամբ ծաղ-
կեցնելու վաճառականութեան արհեստը: Չէ խորհում
յառաջագէտ Եւրոպացի վաճառականից օրինակ առնլու
իբրև հմուտ աշակերտ: Նա միայն առանձին ճգնում է,
քրտինք է թափում, ճանապարհորդում է, առնում է,
ծախում է և օգտուում է: Տեսած օգուտն էլ տուած
աշխատութեանը հետ համեմատես, շատ սակաւ է, բայց
ինքը գոհ է, որովհետև միայնակ ուզում է գործել, որ-
պէս զի մինակ ինքը շահի, ինքը հարուստ լինի: Թէպէտ
բնականաբար իւրաքանչիւր ոք իր անձնական շահին վը-
րայ կը մտածէ, բայց մի վաճառական այս ընթացքով նը-
պատակին չը հասնիր: Վաճառականութեան պահանջն է
միացեալ ոյժ, գործելու համար համալսատակ մարմին,
այսինքն աւելի կամ նուազ տարբեր ոյժերից բաղկաց-
եալ ընկերութիւն:

Առանց միութեան ապագայ չկայ: Մեր արդի հայ վաճառականութիւնը նմանում է տաճկական առածին որ ասում է «Աւելով ջրհոր փորել»: Մեր վաճառականութիւնը իսկապէս վաճառականութիւն չէ, այլ ծառայութիւն, գերութիւն է:

Ուրիշ ազգեր վաճառականութիւնը անուն և փառք վաստըկելու համար են անում, իսկ մենք կարծում ենք թէ վաճառականութիւնը մի միայն ապրուստ ճարելու և քաղցից չը մեռնելու չափ ապրելու համար է: Իւրաքանչիւր ոք որ և է մի բանով, որ և է մի արհեստով ապրում է երկրիս վրայ, բայց վաճառականութիւնը լոկ ապրելու համար չէ: Մի ազգի քաղաքակրթութեան առաջին պայմաններից մինը կանոնաւոր վաճառականութիւնն է: Սրանով ազգը կարող է համակրութիւն և պատիւ ընտանալ օտարի առաջ: Այժմ է ազգը վաճառականութեան պահանջներով Եւրոպային ներկայացնել, և ոչ թէ ամենքը զատ զատ գործեն, առանձին տշխատին. այս կերպով իրանք կանեն, իրանք կը լսեն: Մինչև անգամ Եւրոպայում քիչ թէ չատ անուն և վարկ ունեցող մի քանի նշանաւոր հայ վաճառականներ իրանց անուն և պատուովը հանդերձ ոչ մի ժամանակ հայ ազգը իբրև վաճառական ազգ չեն կարող ներկայացնել Եւրոպային: Վաճառականական համբաւը ընդհանուր ազգին այժմ է պատկանի:

Զոր օրինակ Հնդկաստանում ունինք Սեթ Արգարբաղ մամիլիօն հայ վաճառականը: Դա կենդրոնացած մի ոյժ է: Թրքան զօր կընդարձակի, կը մեծանայ, բազմադէղ փողերի տոկոսիքը միայն բաւական են տարիների ընթացքում դրամագլուխը բազմապատկելու: Աշխարհիս վրայ որքան հայ վաճառականներ կան, ամէնքին կարողութիւնը հաւաքենք: Սեթ Արգարի հարստութեանչը հասնիր, բայց միայն վիէննայի մի քանի դրամական կամ վաճառականականը նկերութեանց դրամագլուխները գումարենք Ռոչիլդի հարստութիւնը կը գերազանցէ:

Ահաւասիկ ընկերութեան արգասիքը!

Ինչպէս մեր յօդուածին սկզբում յիշատակեցինք հայ

պարբերական թերթերում մանաւանդ «Մշակ» մէջ քանիցս անգամ նմանօրինակ յորդորներ հրատարակուած և հայ վաճառականներին ուշադրութիւնը հրաւիրուած էին գլխաւորաբար ընկերութեան օգտակարութեան մասին:

Մենք որ երկար տարիներից ի վեր ղիկէննա բնակում ենք, հանապազ ականատես եղած ենք. և նոյն խոյ 10-15 տարիներ առաջ սկսուած մի քանի ընկերութիւններ գիտենք որոնք ներկայումս անուանի և միլիոնատէր են:

Սոյն առթիւ յառաջագոյն հրատարակուած յօդուածների կարեւորութիւնը ներկայ յօդուածով ևս հաստատուելով հանգերձ, մեր նպատակը այս անգամ մեր հայ վաճառականներին պարզ և գիւրադործելի մի առաջարկութիւն է, այն է, գոնէ առ այժմ իբրև մի ուղիղ և փորձ, Բագուի նաւթագործութեան առևտուրը իրանց սեպհականեցընէին մի ընկերութիւն կազմելով:

Մենք կատարելապէս համոզուած ենք որ անխրադործելի մի բան չէ մեր առաջարկածը, միայն հաստատումութիւն և կարծեաց համաձայնութիւն է հարկաւոր:

Նաւթագործութեամբ պարապող բոլոր վաճառականք գիտեն որ նաւթը Եւրոպայում կանխիկ ոսկի է, ուրիշ ապրանքի չընմանիր: Նաւթի համար ոսկին համապաղ պատւոտէ Եւրոպայում, ուստի կը մնայ հայ նաւթագործ վաճառականներին նախ՝ կազմել մի հաստատուն ընկերութիւն որոյ անդամակիցները կը լինին նոյն խոյ իրանք, երկրորդ՝ կունենան մի պահեստ Բաթումի մէջ, ուրից կը բեռցուին նաւթերը Եւրոպա ուղարկելու համար: Ինչպէս Եւրոպայում, նմանապէս ամեն տեղում, չոգեկաւրի, չոգենաւի, առագաստաւոր նաւերի և ուրիշ այլ և այլ փխողքի ընկերութիւնք միշտ պատրաստ են գների վրայ զեւջումներն անելու մեծ քանակութեամբ փխողքիք ապրանքներէ համար: Նաւթագործութեան ընկերութիւնը անկասկածեաւտու և արդիւնաւոր պայմաններով կարող է կապուել ապրանք փխողքի այս տեսակ ընկերութեանց հետ:

Ընկերութիւնը կ'ունենայ կամ Եւրոպայի մ'յրաքաղաքներում մի միներկայացուցիչ, և կամ ընդհանուր Եւ-

քողայի համար ընդհանուր հաւատարմատար մի տնօրէն ներկայացուցիչ, որուն պաշտօնը կը լինի ընկերութեան նաւթերը օրինակներով ծախել և փողը ուղարկել ընկերութեան ժողովին, որ նա իւրաքանչիւր նաւթագործին յանձնած ապրանքին հասոյթից ընկած բաժինը իրան կը հատուցանէ: Այսպիսեալ նաւթագործութիւնը մի մարմին կը լինի և կը հռչակուի Եւրոպայում « Բագույի հայ նաւթագործական ընկերութիւն » անունով:

Ընկերութեան միակ ջանքը սա պէտք է լինի, որ իր իրաւացի օգուտը ուրիշին բերանը չը դնէ: Փոխանակ ուրիշի ձեռք նաւթը ծախելով մի երկրորդ միջամարդի ևս բաժին հանելու, իր փողը իրան կը մնայ, որովհետեւ ինչ որ անում է այդ օտար միջամարդը, հայն էլ նոյն բանը շատ լաւ կարող է անելու: Մինչև անգամ ընկերութիւնը ՚ի հարկին պատգամաւորութիւններ կարող է ուղարկել պետութեան պաշտօնական վարչութեանց, թէ փոխադրութեան գների վեղջումներէ մասին աղերսներ մատուցանելու և թէ ընկերութեան կազմակերպութեան նպատից օժանդակութիւններ խնդրելու համար:

Ընկերութիւնը մի անգամ կազմուելու կէտին վրայ է դժուարին խնդիրը: Մի անգամ կազմուելուց, յետոյ, այնուհետեւ կարգը ինքնիրուն ցոյց կը տայ թէ ինչ միջոց և հնարքների հարկաւոր է դիմել:

Մենք հայերս թէպէտ վերջերումս Եւրոպայի ուշադրութիւնը քիչ թէ շատ մեր վրայ դարձնելու բարեմասնութիւնը ունեցած ենք, բայց տակաւին այն զարգացման կէտին չենք հասել որ կարողանանք քաղաքագիտական տնտեսութեամբ Եւրոպայի այդ ուշադրութիւնը առաւել ևս գրաւել: Մինչ այդ կէտը հասնելու համար փոխանակ ձեռքերին կապած սպասելու, գոնէ աշխատինք առ այժմ վաճառականական տնտեսագիտութեամբ ինքզինքնիս ցոյց տալու: Փանիցս անգամ Եւրոպական թերթերը Հայաստանում մեր հաստատած դպրոցների վրայ խօսելով մեր դաստիարակիչ ընկերութեանց համար գովեստներ կարգացին. ուրեմն ինչո՞ւ նոյն գովեստները կար-

դալ չը տանք մեր առևտրական ոյժերի վնասման և դրսե-
ծունէութեան մասին :

Քաջայայտ եմք որ Բադուի ոգջամիտ ազգայինք մեր
գրածներին կարեւորութիւն կը տան . իսկ այլ քաղաքներ-
բում ապրող մեր հարուստ ազգային առևտրական ան-
ձինք ևս Բադուի նախագործ վաճառականների հետ
միանալու պէտքը կ'զգան և ամէնքը ուշի ուշով մտածե-
լուց յետոյ կը յիշեն այն երեւելի զօրապետին խօսքը , որ
երբ իրան հարցուել է թէ — ի՞նչ է հարկաւոր պատե-
րազմի համար — փող ! փող ! փող ! է պատասխանել , այն-
պէս էլ մեր ազգի նիւթական և բարոյական զարգացման
և յոռաջգիմութեան համար հարկաւոր է ընկերութիւն !
ընկերութիւն ! դարձեալ ընկերութիւն ! . . . :

* * *

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՄՈՒԼՆ Ի՞ՆՉ ԳՈՅՆ ՈՒՆԻ

Երբեմն Մեզուի Հայաստանի օրագրին աշխատակից՝ Պ.
Սպանդար Սպանդարեանի խմբագրութեամբ 1884 յուն-
վարէն հրատարակելի՝ Նոր-Պար անուն թերթին մի կա-
րեոր Յանաչաճ մեր ձեռքն անցնելով՝ ուրախութեամբ
կարդայինք անոր ծրագիրը , հետեւելիք սկզբունքն , նպատակն ,
և ուղղութիւնն և այս ամենուն մէջ գտնելով խմբագրա-
կան հաւատոյ և պարտաւորութեանց մի փառաւոր դա-
ւանութիւն՝ ըսինք . — Ահա մի օրագիր որ գոյն մը պիտի
ունենայ : » Սակայն առանց նկատելու թէ՝ մեր պաշտօ-
նակիցն այդ գոյնը մինչև որ աստիճան պահելու մանա-
ւանդ արտաքին պայմաններու մէջ կ'գտնուի , բնապէս
այս հարցը մեր առջև ելաւ . — Մի՞թէ ամեն հայ օրագիր
երբ ճամբայ ելնէ՝ դրօշակ մը չպարզէր և այդ դրօշակը
չատ անգամ իր ուղևորութեան մէջ ծալլելով գրպանը
չդնէր , փոխանակ կանգուն պահելու և անոր հաւատա-

րիմ մնալու։ Այս հարցումը գրգռեց մեզ ակնարկ մը նետել մեր հայ մամուլին վրայ և անոնց գոյները զանազանել։ Յաւ է մեզ յայտնել որ մեծ մասամբ անգոյն և անորոշ գտնելով ջանացինք այդ վիճակին գլխաւոր պատճառները փնտռել։

Ընդունելով որ ամեն թերթ մի և նոյն գոյնն, սկզբունքն ու դաւանութիւնը չունենար, ընդունելով որ, թէև իրարմէ տարբեր ուղղութեամբ, ամենքը կարծեն թէ ճշմարտութեան և արդարութեան շաւղին մէջ են՝ երբ իրենց հարազատ կամ խամ գոյնը կ'պահեն, կարելի է սակայն երկու գլխաւոր ճիւղերու բաժնել ամեն թերթերու ուղղութիւնը, մարդկային զարգացման երկու դիմամարտ ոյժերու նայելով, այս է պահպանողական և ապրաչափ, ինչպէս կ'տեսնուին աւելի ակներեւ եւրոպական մամուլ մէջ, և այդ երկու դիմամարտ տարրերէն մին կամ միւսըն ըստ կարգի, քաղաքական նկատումներով՝ դեր ունի խաղալ Ազգին կամ իր ժողովներուն մէջ։ Միայն ինչ դեր որ խաղան բարեկիրթ երկիրներու թերթեր, ինչ սկզբունքի որ ծառայեն, ինչ տեսակէտով որ քննեն ու դատեն դէպ, իրողութիւն և որ և է ազգային, ընկերական ու քաղաքական խնդիր, չեն կարող հասարակաց խղճին, բարոյութեան և կենսական հարցերու մասին այնպիսի դիրք մը բռնել որ հակառակ կամ թշնամական է հանրային շահերու, իրաւանց և օրինաց, և մանաւանդ չեն համարձակիր եղծել իրողութիւններ, հնարել ստութիւններ, պատրել հասարակաց կարծիքը, նախատել և անուանարկել ի նպաստ դատի մ'որու պաշտպանութեան համար միայն իրենց սկզբունքին, համոզման կամ իրողութեանց վրայ հիմնեալ լաւ կամ վատ տեսութիւններն ու փաստերը կրնան մէջ բերել և վիճաբանիլ օրագրական լայն ասպարէզին վրայ, ուր հակադէմ կարծիքներ անդու իրարու զարնելով կ'որոշուի ու կ'զատուի նախ մէն մի բանակ իր յատուկ դրօշակով և ապա կ'զտուին գաղափարներն, ու ճշմարտութիւնն՝ մէն մի ճակատամարտի մէջ զգալի կամ անզգալի քայլ մը կ'առնու դէպ յառաջ։

Ահա այս ներգործութիւնն և ի վերջէ՝ բարոյական և մշտաւորական յեղաշրջումն է զոր կատարելու սահմանափակ է մամուլը ժողովրդեան մէջ, եթէ իրօք իր անուան և բարձր պաշտօնին արժանի ու հաւատարիմ՝ նոյնպէս ընկերական փրկաւէտ հիմնարկութիւն մը լինել կ'ուզէ և չէ թէ ամուլ և վատ գործի մը:

Եւ սակայն մեր մէջ ընդհանրապէս հայ մամուլն այդ ամբողջեան և վատ ազդեցութեան յանցանքով կ'ամբաստանուի շատ անգամ, թէ և ամեն օրագիր, եթէ ոչ Նոր-Գալին պէս շատ մեծ և ճոխ ծրագրով, դոնէ ուղիղ նպատակի և ճշմարտասիրութեան դաւանութեամբ իր առաջին քայլը կ'սկսի, և սակայն ստեպ գանգատներ կ'լռուին հասարակութեան կողմէ թէ՛ հայ օրագրութիւնն անզօր է, թէ որոշ գոյն և ուղղութիւն չունի, թէ հասարակաց կարծեաց վրայ ներգործութիւն չունի, թէ օրուան խնդիրներ լուսարանելու և անոնց լուծումը դիւրացնելու կարողութիւն կամ փափաք չունի, թէ վերջապէս աւելի մասնական խնդիրներով և անձնական վէճերով կ'ըբարդի քան թէ հանրային կարեւորութիւն ունեցող խնդիրներով, և որ աւելի, չըսենք ծիծաղելի, զարմանալին այս է, որ ժողովրդեան լրջամիտ մասին այս տրտունջները, յանդիմանական ու ամբաստանական ձև մը կ'առնուն. մասնաւոր երբ՝ չէ թէ սկզբունքի այլ անձնական հակառակութեան կամ նախանձու վէճ կ'ծագի երկու օրագիրներու մէջ և մին միւսին երեսին՝ իբրեւ յաղթական փաստ՝ շատ հուստոյական անարգանք և լուտանք թափելէն ետեւ՝ կ'ամբաստանէ թէ՛ իր օրագիրն՝ որ այսքան տարիներէ ի վեր կ'հրատարակուի, բնաւ արդիւնք մը չէ ունեցած, թէ Ազգը մազի չափ յառաջ չէ քշած, թէ նախապաշարմունք, զեղծմունք և ամեն ազգային հիմնարկութիւնները կան ու կ'մնան նոյն ողորմելի վիճակին մէջ, թէ չունի ոչ ձայն և ոչ ազդեցութիւն ազգային կարծեաց վրայ և ժողովներու մէջ, և թէ աւելի փնաս քան թէ օգուտ տուած է ժողովրդեան կերքն և անշահ գրաստագրութիւններն ու պատրանքը՝ դժուրելով:

Արդ՝ միթէ հիմնաւոր են այդ գանգատները, միթէ այդ փոխադարձ ամբաստանութիւններն իրաւացի են: Եթէ են, որո՞ւ է յանցանքը, հայ օրագրութեան, պարագայից թէ ոչ նոյն իսկ մամլոյ բնութեան: Եթէ ընդունինք է՝ ժիրարտէնի կարծիքը զոր կ'արտայայտէ իր լեզուս: Մասնաւոր գործին մէջ, թէ մամուլն ինքնին անգործ է, թէ շատ ծանր կամ հազիւ կ'գործէ մարդկային բարուց, նախապաշարմանց մոլորութեանց և կրից վրայ, որ անհամեմատ զօրեղ են քան զինք և որ կ'վարեն կարծիք ու գործ, այն ժամանակ պէտք կ'լինի ըսել, թէ Եւրոպա մուտք դրութեան մէջ կ'գտնուի՝ այնքան մեծ կարևորութիւն տալով մամլոյն, և թէ ասոր ծաւալումն նշանակութիւն մը չունի: Ուստի աւելի հակելով այն կարծիքին որ պատմական փորձի և արդի իրողութեանց վրայ հիմնուած է և որ կ'ըմբռնէ մամուլն իբրեւ ընկերական փրկաւէտ հիմնարկութիւն, քննել և ուղղելու սահմանուած իբրեւ ահարկու հեղինակութիւն՝ որ այժմ կ'հակակշռէ մինչև իսկ թնդանօթներու և սուբններու վրայ կոթող պետութեանց զօրութիւնն և կ'ստիպէ, երբ ազատ է, թագաւիր գլուխներն անգամ խոնարհիլ իր բանաւոր պատդամներու առջև, բնապէս այս եղրակացութեան կ'հասնինք բաղդատելով, թէ ինչո՞ւ համար ընդհանրապէս հայ մամուլն հայ ընկերականութեան մէջ չունի իրապէս նոյն բարոյական և մտաւորական իշխանութիւնն, և ինչո՞ւ համար չվայլեր եւրոպականին յարգն ու համարումն իր անձուկ սահմանին մէջ: Այս հարցման պատասխանն որքան որ կարելի է փնտռել արտաքին պատճառներու և մանաւանդ խմբաբնական պաշտօն վարող անձերու հազամեանաց մէջ, սակայն մեր նպատակէն դուրս լինելով հետազօտել այդ պատճառներն և ցոյց տալ հայ մամլոյ անաղատութեան հետեւանքն, տարբեր քաղաքական միջավայրերու ազդեցութեանց համակերպելու հարկն և երբեմն ստրկութիւննը, ժողովրդեան անլնթերցասէր և նանրասէր բնաւորութիւնն, և անձնականութիւններ չոչափող ստէպ գրեւեհիկ ու թեթեւ գրականութեան յօժարամտութիւնն,

առ այժմ բաւական պիտի համարինք մի քանի խոսք ըսել այն երեւոյթներուն վրայ որով հայ օգալլոս թիւնն իբր թէ որոշ գոյնով և ծրագրով կ'սկիւի և ապա ոչ միայն յոռի ազդեցութեանց չփամփ, այլ հաստատ սկզբունքի թերութեամբ հեազհետէ կ'դուռնաի և կ'դառնայ ազօրի մ'որ այս կամ այն հովին ենթակայ, այս լամ' այն վազանցուկ տպաւորութեանց խաղալիկ կ'դառնայ, այնպէս որ եթէ այս ընդհանուր պլափոխութեան մէջ գտնուին իոյ թերթեր որ քիչ չատ հաստատ համալման և տրդարութեան ձայն արձակին, որ ճշմարտութեան թաղման կանգնելու արիանան աղջային գործերու մասին, առաջ ևս անլսելի կ'մնան և վհատելով կամ ապաշխեղէ կ'քաշուին և կամ յուսակաւոր կեանք մը կ'վարեն:

Եւ սակայն հայ թերթերն, որքան անձուկ լինէին իրենց գոյութեան միջոցներն, որքան համեւտ այլ ուշիղ և անկեղծ լինէին իրենց արտայայտած տեսութիւններն, ինչ տարւեր կլիմայի և քաղաքականութեան ներքեւ ազդէին, դարձեալ մեծ օգուտ ու ծառայութիւն, մեծ բարոյական բարիք պիտի կարենային ընձեռել հայութեան, եթէ միայն զգային իրենց բարձր պաշտօնին նուիրականութիւնն, եթէ գէթ ազգային կենսական խնդիրներու մասին՝ բնաւորութեան անկախութիւն և համերաշխութեան զգացում մը ցոյց տային, ժողովին հաղորդակցութիւն մը, ընդհանուր նպատակի միութիւն մը հաստատէին իրենց մէջ, միութիւն՝ որ կրնայ երեւի միայն ազգային կենսական պիտայից գիտակցութեամբ, զարգացման յարմար միջոցներու համսձայն ընտրութեամբ, լուսաւոր գաղափարներու համսձայնութեամբ և ի վերջէ հասարակաց բարւոյն և աշխային վերաշինութեան անկեղծօրէն աջակցելու համոզմամբ: Այլ է թէ երկրորդական խնդիրներու և գործադրութեան եղանակի վրայ տարածայն գտնուին կարծիքներն և անոնց թաղման կանգնող թերթերն, որ թերեւս յատուկ խումբեր, կամ տրդի ոճով, կուսակցութիւններ ներշնչեն. միայն երբ Այդին չահն ու իրաւունքը կ'անտեսեն, երբ ուղղակի արդարու-

թիւնն ու ճշմարտութիւնը չգիրաւորեն կամ անոնց առ-
ջև անտարբեր կամ անզգայ կ'մնան, այն ժամանակ ոչ մի-
այն Ուղիւն և իրենց վնաս կ'օրենն և հայ մամլոյն ոյժը կը
ջլատեն, այլ և կարծեաց մէջ տեսակ մը խառնակութիւն
անխիստն լսի՜ն կ'հարատտեն և հեռեապէս ամեն ինչ ա-
նշատուցութեան և անշորժութեան կ'դատապարտեն:

Մանաւանդ այս վերջն տարիներո՛ւ երբ հայ օրագրու-
թիւնը սահմանադրական ժողովրդեան մէջ՝ կարեւոր խն-
դիւնեւուն յուլման ժամանակ, մեծ դեր ունէր կատարե-
լիք, ինչ ըրաւ, ազդային սարեկարգութեանց վերաբե-
րող, վարչայն անօրէնութեանց նպատաւը, և մէկ խօս-
քով հայ ժողովրդեան բարոյա՛տ և մտաւորական վե-
րաշինութեան օգն ու ինչ խորհուրդներ արտայայտեց, ինչ
ծրագիրներ ներկայեց և հասարակաց կարծիքը շինելու
ինչ միջոցներ գործածեց: Յու է մեզ ըսել, որ այնքան
տարիներէ ի վեր տա կախ մնացած կաթողիկոսական, ա-
ռաջնորդական, անտեսական, կրթական, և ուրիշ բազ-
մաթիւ խնդիրներ ուսումնասիրելու և լուսաբանելու տեղ՝
պղտորեց, հասարակաց կարծիքը մի շատ բաներու մէջ
մշտեց, և տեղի թարգման ու արձագանք եղաւ անձ-
նական ու պաշտօնական նկատումներու, ներքողներու և
ծուռ քաղաքականութեան, ստէպ ջատագով անպա-
տասխանատուութեան, և ապօրինաւորութեան քան թէ
Ազգին ճշմարիտ շահուց և իրաւանց հետամուտ և պաշտ-
պան: Այս բաւական չէ, եթէ երբեմնակի այս կամ այն
թեմի կողմէ բանաւոր և ազգօգուտ առաջարկ մը, դժ-
ուարին խնդրոյ մը լուծումը յարդարող ծրագիր մ'և ու-
րիշ որ և է կենսական խնդիր հայ մամլոյն ուշադրութեան
ենթարկուէր, հայ մամուլն անոնց լաւ կամ վատ կողմերը
քննելու և ընդհանուր վիճաբանութեան առարկայ ընե-
լու տեղ, արհամարանօք կ'ընդունէր, անոնց վրայ սե-
քօղ մէկ ծածկէր, կամ կ'մեղձեր իւրեւ անուրջ և զառան-
ցանք, և մեծ շնորհ մ'ըրած կ'լինէր եթէ առաջարկի ու
ծրագրի հեղինակն չամբաստանէր ու չըրպարտէր իբրեւ
թշնամի Ալէքին: Եւ սա՛յն քանի քանի անգամ տեսնու-

այժ է հայ օրագրութեան այս վերջին եօթն ութ տարուան շրջանին մէջ թէ՛ ինչ որ իբրեւ անըջային կարծիք և անդործադրելի խորհուրդներ մերժուած և անարգուած են մի քանի թերթերէ, քիչ մ'ետք՝ ճիշտ մի և նոյն թերթերն՝ իւրացնելով այդ կարծիքն ու առաջարկները՝ կատաղօրէն պաշտպանած են իբրեւ ճշմարիտ նոր բաներ, և և այսպէս ոչ միայն թեթեամտութեան ծիծաղելի օրինակ ընծայած՝ այլ և յարմար ժամանակին խնդիր մը պաշտպանելու, յօգուտ Ազգին լուծելու և հասարակաց կարծիքն անոր գործադրութեան պատրաստելու ցաւալի անկարողութիւն մը կամ չարահնար դժկամակութիւն մ'երեւան հանած են: Եւ իբօք՝ հասարակութիւնն որ սոքա կ'բամբասուի իբրեւ անտարբեր և թերահաւատ հայ մամլոյ հրատարակութեանց մասին, ինչպէս հաւտայ քիչ շատ կարեւորութիւն ստանձնող թերթերու, երբ այսպիսի հակասութեան և անշահ կրից ենթակայ են, երբ ինչ որ երէկ ժխտած են այսօր կ'պաշտպանեն և ինչ որ այսօր կը դաւանին վաղը կ'ուրանան, ինչպէս վստահութիւն տածէ և քաջալերէ այնպիսի գրիչներ՝ որոց գաղափարներու կրպակին մէջ ամեն տեսակ ապրանք խառն ի խուռն կը գտնուին, որ ինքզինքնին ամեն տեսակ ազատութեանց կուսակից և ջատագով ցոյց տալէն ետեւ, կ'ընդվիզին ուրիշներու կարծեաց ազատ արտայայտութեան դէմ և իրենց խստութիւն կտուրքը կարելի եղածին չափ սուղ ծախելու համար ամեն նուաստութիւն յանձն կ'առնուն: Ահա գլխաւորապէս այդ վատ դրութեան մէջ է հայ օրագրութեան տկարութեան և ամլութեան ամենէ մեծ պատճառն, ահա այս դրութիւնն է որ, քանի տեւէ այնքան պիտի կոտորի անոր յարգն և պիտի խանգարի հասարակաց բարոյական զգացմունքն ու դատողութեան կարողութիւնը:

Ընդ հակառակն՝ եթէ բանանք եւրոպական ազգի մը զանազան թերթերն՝ օրական, շաբաթական, ամսական, կ'գտնենք օրուան խնդրոյն վրայ հառուն տեսութիւններ, որոց նպատակն է՝ բանաւոր ու վայելուչ վիճաբանութեան

առհմանին մէջ՝ նոյն խնդրոյն զանազան կողմերն ուսումնա-
 նասիրել, թերն ու դէմն բացատրել, մէն մի թերթ կամ
 այլ և այլ թերթեր իրենց յատուկ սկզբունքն կամ դը-
 րօշալն յենալէտ բռնելով, և այսպէս ժողովրդեան այլ
 և այլ կարգերու կալծեալ արձագանքն կամ ուղղիչը լի-
 նելով: Այսպիսի խնդիրներու առթիւ՝ մէն մի թերթի
 դոյնն որոշակի կ'տեսնուի, զանազան կուսակցութեանց
 դրօշներն բացէ ի բաց կ'ծածանին մամուլը շնորհակալ դաշ-
 տին վրայ, և օրուան խնդիրն անոր քննութեան բովէն
 անցնելէն ետեւ՝ կ'հանի մինչև ձեռնհաս ատեանն ուր
 վերջնական վճիռն կ'ընդունի՝ ի կշիռ առնուելով հասա-
 բակաց կարծեաց հասանքը: Բայց երբ կ'ծաղի ազգային
 կենսական խնդիր, սկզբունքի, նուիրական իրաւանց խն-
 դիր, ամեն կուսակցական ձայները կ'դադրին, և մամու-
 ւէն՝ իբրև հաւատարիմ թաղման ազգային զգայմանց՝
 որ ստէպ ազմակի գումարումներու և ատենախօսու-
 թեանց մէջ կ'աշտայտուին, մէկ կարծիք, մէկ փափաք,
 մէկ ձայն կ'ունենայ, առ'նքն Աղգին հիմնական շահուց և
 իրաւանց համաձայն լուծում և գործադրութիւն կ'պա-
 հանջէ, և այս վերհապետին պատգամին առջև օրէնսդիր
 և գործադիր իշխանութիւններ պարտին գլուխ ծռել: Եւ
 միթէ մեր մէջ այսպիսի սքանչելի երևոյթ մը տեսնող կայ
 միթէ հայ օրագրութիւնն անձնական, տեղական և շա-
 հագիտական նկատմունք ի բաց թողլով՝ իր համաստ շը-
 ջանին մէջ՝ մի և նոյն ոգւով և միակամ՝ հանրային կա-
 րեւորութիւն ունեցող խնդիրներ վիճաբանութեան են-
 թաղած և մի և նոյն ժամանակ՝ եզրակացութեան մը
 հասած է միահամուռ: Մենք տեսած չունինք այսպիսի
 երևոյթ մը, որու չգոյութիւնը կ'հաստատէ մէկ կողմէ՝
 թէ հայ օրագրութիւնը դեռ ևս չգիտէ իր զօրութեան
 գաղտնիքը, ենթադրելով որ իր պաշտօնին բարձր գի-
 տակցութիւնն ունի, թէ՛ միւս կողմէ՝ ժողովուրդն ան-
 ուամբ միայն սահմանադրական, իր պարտուց և իրաւանց
 գիտակցութիւնը չունենալով, ստէպ մեղսակից ակնառու-
 թեամբ և անտարբեր դիրքովը կ'քաջաւերէ հայ օրագ-

թուփեան հակառակասէր ոգին մինչև իսկնուիրական շա-
հուց նկատմամբ և երեսպաշտական դրութիւնն՝ անքո-
ղարկելի ստութեանց առջև, անգէտոս վշառելով իր աղ-
գային պատուոյն և գործող օրինաւոր և յաջող անօրէնու-
թեան:

Եթէ ճշմարիտ է թէ Ժողովրդեան մը մասնուլն իր բա-
րոց, կարծեայք և իմացական վիճակին հայեթին է, ոչ նու-
ազ ճշմարիտ է որ այդ մասնուլն անպէտ, անգոյն ու ա-
մուլ հիմնարկութիւն մը կ'մնայ և իր անկման տարրերն
իր մէջ կ'կրէ, երբ Ժողովրդեան կարծիքը, դրամադրու-
թիւններն և մինչև անգամ կիրքը ճշմարտութեան և ար-
դարութեան կողմը մղելու պարտաւորութիւնը կատարե-
լու կ'պարանի:

Ուրեմն կ'մնայ հայ մամլոյն սթափիլ, միանալ դէթ ազգային կենսական խնդիրներու մէջ, լուսամիտ վիճաբանութեամբ լուծել առ կախ մնացած խնդիրներ, իր մէջ մտաւորական համերաշխատութիւն մը հաստատել և այժմեան գրեթէ ամեն քայլայեալ ազգային տարրներու և հիմնադրութիւններու մէջ գոնէ բարոյական զօրութիւն մը կազմել և ջանալ այս զօրութեամբ վարել Ազգն դէպ ի ճշմարտութիւն, որ յառաջդիմութեան զսպանակն է:

ՅԵՂԵԿԱԴԻՐ ՄԻԱՅԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՅՈՑ

1882-1883

Եթէ համարատուութիւնը պաշտօնէի մը հաճար տարրա՛յան պարտաւորութիւն մ'է, որ ամեն վարչա՛յն և առևտրական գործողութեանց մէջ կ'տեսնուի, պատասխանատուութիւնը բարոյական ուղղութեան և արդարասիրութեան զգացում մ'է, որ տւե՛լի մեծ արժէք ունի՝ հիմ՝ ունենալով ազատութիւնն, և սահմանադրա՛յն առաքինութիւն մը կ'համարուի։ Սա՛յան մին

միւսը չենթադրեր: Համար ստուն կրնայ ինչ մեքենայ մը, իսկ պատասխանատուն պարտի ինչի քարոյական էակ մը, պատուոյ և պարտուց զգացումը տաժող անհատ մը: Համար ստուն կրնայ անսխալ հաշիւներու ներքե ծածկել նենդութիւն և մնալ ըստ պարագային, անպատիժ կամ պատժապարտ, մինչդեռ պատասխանատուն ի խղճի առջև պարտաւոր և մարդկութեան առջև անարժան է ոչ մը կ'դառնայ եթէ դրժ պարտաւորութիւնն որու անթերի կատարեան համար իր պատիւն ու անունն, եթէ հնար է այսպէս բացատրել, աւանդ դրած է:

Սրդ՝ ամեն անգամ որ համարատուութեան հետ կ'միանայ պատասխանատուութիւն, նաեւ հաշուեցիտութեան, իրաց բանաւոր յայտարարութեան հետ կ'միանայ և ձեռնհասութիւն ու պարտուց և իրաւունց գիտալցութիւն: Համարատուութիւնը թերի է երբ չվտերեր զայն պատասխանատուութիւնն, կամ աւելի պարզ ըսենք, երբ համարատու իշխանութեան ներկայանալէն առաջ՝ համարատուին բարոյական բարձր նկարագիրն և իմացական փորձեալ կարողութիւններն չեն երաշխաւորեր իր հաշուեցիտին կամ տեղեկագրին ուղղութիւնն և ստուգութիւնը:

Կապէս սահմանադրական վարչութեանց մէջ այս երկու պայմաններն անհրաժեշտ են, և երբ մին ի գործ կ'դրուի և միւսը զանց կ'առնուի, Սահմանադրութիւնն միապետութեան կ'հաշիւ իսկ երբ երկուքն ալ անտես կ'առնուին, անիշխանութիւնը կը տիրէ ամեն վարչային և տնտեսական գործողութեանց մէջ:

Այժմ դառնալով մեր վարչային և ընկերական ձեռնարկութեանց, կարո՞ղ ենք ըսել որ այդ համարատուութիւնն ու պատասխանատուութիւնը զուգահէտ կ'ընթանան ու կ'գործեն: Իրաւ՝ այդ յուսով դրուեցան մեր Սահմանադրութեան հիմունքը, բայց գործադրութիւնը չստակեց այդ յոյսն, և աւելի ճիշտ խօսելու համար, Սահմանադրութեան բուն հոգին, որ այդ երկու պայմաններուն գործադրութեան մէջ է, անիշխանալի բան մը մնաց և պատասխանատուութիւնը լոկ բառ մ'եղաւ որ ստէպ կ'արտասանուի մեր մէջ, և որու իմաստն աւելի կ'եղ ըրոնական վարչութեան տեսուչ և գաւառական ճիւղերուն, նոյնպէս ընկերակցական և հաւաքական ձեռնարկութեանց մէջ տեղ տեղ կ'տեսնուի, քան թէ նոյն իսկ պատասխանատուութեան օրինակ և իր չառաւիղներուն մըլում և լոյս տալու սահմանաւած կեդրոնին մէջ:

Մեր սահմանադրական վարչութեանց ընթացքին և գործե-

քուն տեղեակ անգլայիներն ապացոյցներու և իրողութիւններու յիշատակութեան սխալ չունին համոզուելու համար որ, մա- նաւանդ այս վերջին տարիներն՝ ուր՝ թող ելմտական, կրթա- կան և այլ վարչային գործերու տեղեկագիրները, ուրիշ այնքան բարձր և կարեւոր հռչակուած խնդիրներու բոմբւնը ժողովնե- րու և օրագիրներու մէջ հնչեցին և մեր ականջները խցուցին, դեռ ևս համարատուութեան և պատասխանատուութեան բո- վէն անցնելով ժողովրդեան ներկայանալու կ'սպասեն և հաւա- նական է որ դեռ շատ տարիներ պիտի սպասեն, մինչև այն օրն՝ ուր անաշու պատմութիւնը հաճի յանձն առնուլ այդ պաշտօնն և մեզի ցոյց տալ ամեն բան իր բնիկ և հարստացող ոյններով: Նոյնպէս յայտնի է որ դաւառական վարչութիւններ կաղմուած և ընկած, վանական կանոնագիրներ և սահմանադրական հրա- հանգներ գրուած և անգործադրելի մնացած են, առաջնորդ- ներ, անհատներ, ընկերութիւններ և փարանութիւններ երևան ելած, աղքատին կալուածոց յափշտակութեամբ, հանգանակու- թեամբ, բաժանորդագրութեամբ, փոխառութեամբ ահագին գումարներ դիզած, գրպանած և սպառած են, սակայն ոչ հա- չիւ ու համար տուած են, և ոչ հաչիւ պահանջող աղքատին իշ- խանութիւն մը գտնուած է, նա մանաւանդ սոյդ անպատասխա- նատուութեան հետևանքն եղող ահագին պար քեր գոյացած և խեղճ Ազգին վիզէն երկաթէ ծանր շղթայի պէս կախուած կը մնան և անոր կրթական և մտաւորական ճգանց դէմ մինչև ցայս- օր զրեթէ անդարմանելի արգելքներ կ'հանեն:

* *

Այս ընդհանուր անպատասխանատուութեան և վարչային մարմիններու պարտազանցութեան ժախնակ՝ որով առ հասա- բակ թաղական, գաւառական, վանական, կտուածական և ըն- կերակցական մի շատ մատակարարութիւններէ՝ ոչ հաչիւ և ոչ համար կ'պահանջուին ձեռնհաս իշխանութեանց կողմէ, և հե- տեապէս զեղծմունք և կանոնաւոր ելուզակութիւնը շարունա- կուելով անպատիժ՝ աղքատին հարստութիւններն ի կորուստ կը մատնուին և բարեմիտ ժողովրդեան ողորմախրական զգաց- մունքն ու նուէրները չարացար կ'գործածուին, ուրախառիթե- րեղթ մ'է որ մի քանի վարչային և ընկերակցական հաստատու- թեանց պէս, Հայոց Միացեալ Ընկերութիւնն այս տարի ևս (1882- 83) եւ Տեղեկութիւն Հրատարակելովն համարատուութեան պար-

տաւորութիւնը կ'կատարէ, պարտաւորութիւն՝ որ անտարակոյս անհրաժեշտ պատճառ մ'է նաեւ իր գոյութեան և զօրութեան: Տեղեկագիրը նախ՝ յառաջաբանով մը կ'սկսի և ութ մասի կ'բաժնուի, այս է՝ ա. վարժարանաց վիճակ, բ. դրամական վիճակ, գ. հիմնական կանոնադրեր, դ. կրթական յայտագիր, ե. քարերարք ընկերութեան, զ. նոսրեալ քրեանք, է. ցոյցակ քաշանորդաց, ը. պատահականութեան: Այս բաժանմամբ Ընկերութեան միամեայ գործողութիւններն ու նիւթական և բարոյական վիճակը բացօթեց կ'երևին ընթերցողին առջև, նոյնպէս գովելի անկեղծութիւն մ'որով Ընկերութիւնը չվարանիր բացատրել, թէ և երբեմն հարևանցի՝ իր կրթական ձեռնարկին զանազան պայծառ ու մութ կողմերն և իր գործունէութեան դէմ ելած այլ և այլ արդելքները, հետեանք տեղական նախապաշարմանց, տգիտութեան, հաղորդակցութեանց դժուարութեան, վարչային անտարբերութեան և լաւ պաշտօնէից պակասութեան: Սակայն Տեղեկագիրը իր ամբողջութեան մէջ յուսահատական նկարագիր մը չունի, նա մանաւանդ նկատելով՝ ինչպէս Տեղեկագիրը յայտարարէ, նախորդ 1881 չրջանի տաղնապալի վիճակը, սկսեք է հետեցընել որ, եթէ ոչ Ազգին կրթական պիտոյից քանակութեան նայելով գոհացուցիչ, և ապագային համար՝ անպակաս և պայծառ, դէթ յուսադրական է Ընկերութեան արդի կացութիւնն, և տարակոյս չկայ որ աւելի լուրջ մատակարարութեան և անձանձիր գործունէութեան հետ համայն ժողովրդեան վստահութեան և աւելի առատամիրտ ձեռնտուութեան օգնելովն, Ընկերութիւնը պիտի կարենայ յաղթել իր դէմն ելած դժուարութեանց և բոլորել ուրիշ շատ տարիներ, ներկայ անձուկ ժամանակն անցընելով անվտանգ, և պիտի յաջողի ապագային մէջ աւելի խոր հիմեր ձել և աւելի ընդարձակել իր գործողութեան շրջանն և ծաւալել կրթութեան բարեկեց հայրենեաց այն խաւարին խորշերն՝ ուր ազգայնութիւնը մահու և կենաց մէջ կ'տատանի:

* *

Մտադիր չենք մի առ մի նկատողութեան առելով Տեղեկագիրն մասերն մեր դիտողութիւններն ընել, այլ միայն ընդհանուր տեսութիւն մը բաւական կ'համարինք:

Նախ՝ Տեղեկագիրն ունի գլուխներ որ աւելորդ կամ կրկնութիւններ են, ինչպէս Հիմնական կանոնադրերն որ վերաքննութիւն մը կրած չէ, Լիբերալ յայտագիրն, որու տեղ կարելի էր ընդարձակել

ընկերական վարժարանաց վիճակին վրայ տրուած տեղեկութիւններն՝ յաւելլով անոնց ներքին բարոյական և բարեկարգական արդիւնքը՝ նոյնպէս կարելի էր համառօտել բաժանորդաց և այլ անձանց ցուցակներն որոց տպագրութեան համար եղած ծախքն կ'զերազանցէ ոմանց բաժինները և Ընկերութեան գանձեալի տուած քան թէ օգտած կ'լինի։ Այս համառօտութեամբ Տեղեկագիրն աւելի ամփոփ և խնայողական ձև մը կ'առնուր։ Սակայն Տեղեկագիրն ոչ այնքան ձեռն որքան հիմն ուղղորդութեան արժանի լինելով՝ կ'համարձակինք երկրորդ՝ յայտարարել թէ Ընկերութիւնը շատ համեստ է, որ գոհ կ'երևի, թերևս վհատութիւն չպատճառելու համար, թէ մայրաքաղաքի և թէ արտասահմանի ազգայնոց կողմէ գտած օժանդակութենէ։ Սակայն՝ ըստ մեզ, ի նկատի առնելով այն լուսաւորութեան մեծ գործն զոր նա ստանձնած է, և հասութիւն քանակութիւնն՝ զոր հաւաքած է, իր գոհունակութիւնը բանաւոր չերևիր մեզ։ Թէև ժամանակներն անձուկ հայք կարող են աւելի մեծ միջոց տալ Ընկերութեան, և եթէ այսպէս ժլատօրէն չարունակեն իրենց աջակցութիւնն, ինչ բանի վերադրել պէտք է պատճառն, անտարբերութեամբ թէ դժգոհութեան։ Իսկ ռուսաբնակ հայոց ընդհանուր օժանդակութենէ գրեթէ ձեռնթափ լինիլն ինչ չարժաոյթ ունի, եթէ չէ անտարբերութիւնն, եթէ չէ ներքին քաղաքական արգելք մը, ունի անշուշտ պատճառ մը։ Ռուսիոյ հայոց կողմէ նուէրներն՝ ըստ Տեղեկագրի, 1880-81 շրջանին եղած են 81,777 զուրուշ, 81-82ին 54,721, 82-83ին 21,851 շատ զգալի տարբերութիւն, որու բացատրութիւնը կ'մնայ տալ մեզի Մեղրի, Մշակի և Արշալանի։ Նոյն իսկ Տեղեկագիրը կ'խոստովանի որ Ընկերութեան հասոյթից առատագոյն աղբիւրն պարահանդիսի արդիւնքն է, որ 82-83 շրջանին մէջ հասած է գրեթէ 83 հազար դահեկանի, մինչդեռ ամսաւճարք Կ. Պօլսոյ մէջ 51 հազար դահեկանէն անդին չեն անցնիր, տարեկան ծախուց դուրս մարը լինելով 211,860 դահեկան։ Այնպէս որ եթէ Կ. Պօլսոյ արք, կանայք և աղջկունք չպարեն, Ընկերութեան դաւառական 27 վարժարանները բաց չսլիտի մնան, 1,921 աշակերտներ չսլիտի կրթուին, և Ընկերութեան գոյութիւնն վտանգի պիտի ենթարկի։ Այս նախանձելի վիճակ մը չէ, և ազգին բարոյական և կրթասիրական պարտաւորութեանց վրայ բարձր գաղափար մը չընծայեր մեզի։ Այս խրոչութիւնը կ'հաստատէ որ Ազգն իրեն նուիրական պարտաւորութիւն մը չհամարիր Ընկերութեան

ապագան հաստատ հիման վրայ դնել և իր առատ օժանդակութեամբ մշտապես դրամադուրս մը գոյացընել: Ընկերութեան ֆինանսական զգուշացումը քննած ժամանակ ըսած էինք, և այս առթիւ վերստին կ'իրկնենք որ, եթէ Ազգը զգացած է և կ'զնչատէ իր առնուամբ հոգակ հանող Ընկերութեան մը կարեւորութիւնն, եթէ գոհ է անոր ընթացքէն, պարտաւոր է աւելի զրական միջոցներով, աւելի առատ քաջամարտադրութեամբ, աւելի որոշ և ծայրանանդանայիններով օժանդակել, և չկարծէ թէ՛ որքան հաճելի և գովելի լինին պարահանդէսներու յաջողութեան օժանդակ և մասնակից լինող ճգունք, մեծ գործ ըրած և քարոյական արժէք ստացած կ'լինի, ցորչալի իբրեւ նուիրական ազգային պարտաւորութիւն կանոնաւորապէս չաջակցիր այդ կրթական ճեղքարկութեան: Այսպէս Վերսալի Միացեալ Ընկերութեան վարժարաններն՝ չորս չըջանալի բաժնուած, Տուրուքերան, Վաստուրական, Տաւրոս, Կիլիկիա, Թուրք 27, որոցմէ 23 տղոց և 4 աղջկանց համար, մէկ Տեսչի ընդհանուր և երկու Դեր-Տեսչի մասնաւոր հսկողութեան ներքեւ կ'գտնուին: Անտարակոյս այս հսկողութիւնը կարեւոր է, մասնաւոր գլխաւոր վարժարաններու մասին, սակայն զիւրային դպրոցներն, ինչպէս արդէն կան յԱլաշկերտ և Կէսկէն, Տեսչի դասատուներու կողմէ կրնան կառավարուիլ, բաւական է որ այդ դասատուներն իրենց պաշտօնին յարմար մարդիկ լինին և Ընկերութեան կրթական ծրագիրն ու ընդհանուր Տեսչին հրահանգը կատարելու կարող: Բայց աւելորդ տեղ մը բռնած չպիտի լինէր, կարծենք, Պ. Սարըբանի ընդհանուր տեսչութեան տեղեկագիրը կամ անոր պարունակութիւնն, զոր հարկաւ ուղղած է առ որ անկ է, եթէ Ընկերութեան այդ Տեղեկագրին մէջ հրատարակուէր: Մի քանի դպրոցներու ծախսաց մասնակից եղած են Ազգ անուէր Հայուհեաց, Դպրոցատէր Արեւելեան, Բոսթանգործական Պատ. Ընկերութիւնները, նոյնպէս Սովետաց Պատ. Յանձնաժողովը: Իսկ մի քանի վարժարաններ, ինչպէս Կոբայ, Խօյմաթու, Ատանայի և Հալէպի և այլն, Տեղեկագրին մէջ յիշուած չեն, վասն զի՝ ինչպէս կ'տեսնուի, Ընկերութիւնը ստիպուեալ է թողուլ զանոնք այլ և այլ դրամական և տեղական դժուարութեանց պատճառաւ:

Ընկերութեան չական սլաշտօնը նախնական ժողովրդային կրթութիւնը տարածել լինելով այն հայաբնակ քաղաքներն ու գիւղերն՝ ուր չքաւորութիւնն ու տգիտութիւնն աւելի շատ կ'տիրեն քան թէ՛ այլուր, կ'զարմանանք որ վարժապետանոցի դատն

փորձն անտես առնելով՝ Ընկերութիւնը կ'նկրտի ոչ միայն ունեւոր քաղաքներու մէջ բարձրագոյն նախակրթարաններ կամ, լաւ ևս ըսենք, միջնակարգ վարժարաններ հաստատել, ինչպէս ունի արդէն մի քանի հատ, այլև գտնուած ազգային դպրոցներու վրայ հսկողութեան և մատակարարութեան պաշտօն ըստ անձնեւ հրապուրուելով թերևս տեղացւոց դրամական պայմաններէ, կամ ազգային դպրոցներու լաւագոյն ուղղութիւն մը տալու յուսով: Իր նպատակը կրնայ գովելի լինիլ, սակայն, ինչպէս Տեղեկաբեր կ'վկայէ, իր յոյսը դերև ելած է: Վասն զի տեղ տեղ դաւառացիք վստահելի անձներ չեն, և կան ունեւորներ որ չեն խիղճ ըներ աղքատին յատկացեալ դրամով իրենց որդիները կրթել տալու ջանալ: Այսպէս մի քանի քաղաքներու մէջ ազգայինք որոշեալ դրամական պայմանները չեն կատարած, ինչպէս յԱտանա, Հալէպ և այլուր, և Ընկերութիւնը բաւական մեծակալ գումար մը տուածէն ետեւ՝ այժմ կ'մտածէ թէ՛ Վարժարանաց կարօր քաղաքներ չեն պակսի Տարուքեանի Ֆէլ, և թէ մտադիր է աւելի աղքատիկ կողմեր հիմնել դպրոցներ քան թէ հարուստ վարժարաններու և ծնողաց հետ գործ ունենալ: Այս գիտաւորութիւնն որքան շուտ գործադրուի, այնքան արդիւնաւոր կրնայ լինիլ, նաև օրինաւոր, վասն զի Սահմանադրութիւնն իրաւունք չտար Ընկերութեան միջամտել այն ազգային հաստատեալ դպրոցներուն որ Եկեղրոնական Կրթական Խորհրդոյ իրաւասութեան տակ են, վասն զի իր նպատակն ու դանձային վիճակը չեն ներեր որ արդէն կրթելու պաշտօն ունեցող վարժարաններու միջոցաւ լոյս ծագէ, դրամական անօգուտ զուհողութեանց, զանազան դժուարութեանց հանդիպելով և երբեմն իր ընթացքին և անուան վրայ թիւր մեկնութիւններ հրաւիրելով: Ուրիշ բան է եթէ ի պաշտօնէ Կրթական Խորհրդոյ պաշտօն ընդունած է և հետեւապէս բոլոր ազգային վարժարաններու հսկողութեան պաշտօնը կ'վարէ՝ զոհելով իր անկախ զիրքն ու գործունէութիւնը, ինչպէս մերթ ընդ մերթ այդ պաշտօնաւոր կան գոյնը կ'առնու բարձր կողմերէ և նոյն իսկ Ազգային պատրիարքարանէ եղած յանձնարարութիւններ ընդ ունեւոր: Բայց Միացեալ Ընկերութիւնն աւելի մեծ պաշտօն մ'ունի, այս է ուսումնական փրկաւէտ հսկողութեան և նիւթական օժանդակութեան հետ կրթութեան սէրը տարածել դաւառացւոց մէջ, և մինչև իսկ աղքատիկ հայացի գիւղեր ինքնօգնութեան վարժել, ինչպէս որ արդէն մի քանի տեղեր և յատկապէս Գասապա (Քղի)

գործն ըրած և յաջողած է վարժարանի ծախուց տեղացւոց մասնակցութիւնը թոշակաւութեամբ ապահովել: Այս ինքնօգնութիւնը քանի տարածուի, Ընկերութիւնը բնապէս կարող պիտի լինի լոկ հսկողութեան պաշտօնը շարունակել իր շնորհիւ ինքնուրոյն մատակարարուող գիւղային դպրոցներու վրայ, հետզհետէ ընդարձակել իր լուսատու ձեռնտուութիւնն աւելի խաւարին խորհրու մէջ, և այսպէս՝ ծախուց քանակութիւնը գրեթէ նոյնը մնալով՝ իր գործունէութեան շրջանակն ընդլայնել և օրին մէկը ժողովրդային կրթութիւնը չէ թէ մասնական այլ ընդհանուր իրողութիւն դարձնել:

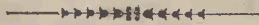
Չորրորդ՝ Ընկերութեան եռամեայ դրամական վիճակին վերայ ընդհանուր գաղափար մը տալու համար կ'արտատալենք հասոյթից հետեւեալ ցուցակը.

ՀԱՍՈՅԹԻՔ	1880-81	1881-82	1882-83	ԳՈՒՄԱՐ
Ամսական	32568 25	50151	51499	154218 25
Պարահանութիւն	99716	78900	82815 50	281431 50
Նստերի և նստանիւթի	31777	34721 50	21851 50	138350
Տոնադրամասանի	11449 25	8399 50	5890	25738 75
Նիւթական նստեր	14242 25			14242 25
Տպագրութեանց շահ	42132	4617 25	14669 87	61439
Զանազան	55516	56372 72	54374 15	124562 87
Գումար	315420 75	213161 97	231400 2	759982 74

Թէպէտ՝ ըստ Տեղէկաբէի՝ վերջին չրջանի դրամական վիճակն (250,180 դահեկան) նախորդէն (213,161) լաւագոյն կ'յալտարարուի, սակայն ասկից չհետեւի որ ընթացիկ չրջանին համար Ընկերութիւնն այսքանով գոհ կրնայ լինիլ, քանի որ մի քանի նոր դպրոցներ հաստատելու մտադիր է և նորանոր պիտոյքներ ընլու: Այժմ Ընկերութիւնն ունի՝ ընթացիկ չրջանին համար՝ միայն 241,522. 40 դահեկան: Արդ՝ աչքի առջև բերելով ազգային կրթական պէտքերը՝ մեծ նշանակութիւն չունի այդ գումարն և անգլիական ու ամերիկեան ընկերութիւններ, մի քանի կեդրոնական քաղաքներու մէջ, մի քանի վարժարաններ մատակարարելու համար ահագին գումարներ կ'վառնեն, աւելի գրական գործիներով և աւելի ճարտար միջոցներով, մինչդեռ Միացեալ Ընկերութիւնն 30ի չափ դպրոցներ ունի մատակարարել,

որ բաւական չեն, հետեւապէս աւելի նիւթական միջոցներու կարօտ է, որպէս զի կարող լինի աւելի ժիր, ուսեալ և բանի-բուն պաշտօնեաներով ստուարացընել իր մի քանի ձեռնհաս բանւորներու խումբն, որ հայոց թագուն իմացական կարողութիւնները պիտի մշակեն և ապագային համար լաւ, կիրթ և հայ-բենասէր հայեր պիտի հասցընեն :

Աւելի ևս չենք ուզեր ծանրանալ Տեղեկագրէն վրայ և ոչ ման-բամասնութեանց մէջ մտնել, այլ միայն կ'փափաքինք որ Միացեալ Ընկերութիւնն իր ազդած վստահութեան համեմատութեամբ ոյժ և օժանդակութիւն գտնէ Ազգէն, և Ազգին վերադարձընէ այդ ոյժն բարոյական և իմացական կարողութեանց կերպարանքով, այնպէս որ մօտալուտ ապագայի մը մէջ կարող լինի ըսել Ազգին. — Դու ինձ դրամ տուիր, ես կ'տամ քեզի հոգի, միտք և ճարտարութիւն, որ հարկւրապատիկ պիտի փոխարինեն զոհողութիւններդ . . . :

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻՋ

..... Տէր,

Փարիզու Հայկազեան Ուսումնասիրաց ընկերութեան մատենադարանի նորոգ ընտրուած վարչութիւնս խնդրում է այսու Ձեր բարեհաճիլ շնորհել Ձեր լրագրի սխանակներից մէկում, եթէ կարելի է՝ ոչ այնքան հեռաւոր անկիւններում, այս հետեւեալ ծանուցումն — որ սա՝ ստանձնած լինելով մատենադարանիս կառավարութիւնը և հոգալով սորա վայելուչ դիրքի և բարգաւաճման մասին — այժմ՝ ի միջի այլոց՝ որոշեց զիմել ազգին պարբերական այլ տեսակ հրատարակութեանց խմբագրութիւններին, հեղինակներին, ընձերութեանց, նոյնպէս և բարերար անձանց, թէ՛ Ռուսաստանում թէ՛ Տաճկաստանում և թէ՛ այլուրեք՝ խոնարհաբար խնդրելով՝ որ նոքա, ի դէպս նուիրել կամեալոյ Ընկերութեանս մատենադարանին իւրեանց հրատարակութիւններից՝ թէ՛ գալոյց 1884 թուականում և թէ՛ առաջայում բարեհաճին ուղղել այնպիսիսն Փարիզ հետեւեալ

Հասցէով. Paris. 18, Rue Claude Bernard, 18. Société Philomathique Arménienne de Paris.

Աւելորդ համարելով ներկայ դիպուածում յորդոր կարգաւ ազգին մէջ առաջնորդող դիրք բռնած լուսաւոր անձանց և հիմնարկութեանց, որոց վարչութիւնս դիմելու վստահութիւնը և պատիւը ունի, այժմ այսքան միայն հարկաւոր է համարվում յարակցել՝ որ Ընկերութեանս մատենադարանին ուղղած ամենայն նուիրատուութիւնք կ'ընդունուին այնքան խորին՝ և՛ մի և նոյն ժամանակ՝ հրապարակական երախտագիտութեամբ, որքան ընկերութեանց փարիզում եղած մասը՝ իւր չափազանց հեռաւորութեամբ մայրենի աշխարհից և հարազատ ազգից՝ կարօտ է թէ՛ խրախուսանաց, օգնութեան, և թէ՛ առ հասարակ՝ ամենայն բանի, ինչ որ թանգ է Հայի համար:

Խնդրում է միւս խմբագրութիւններից բարեհաճիլ արտասպել այս ծանուցումն:

1/18 դեկտեմբերի 1883:

Փարիզ,

Խ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆ

Ս. ՏԷՐ ԶԱՔԱՐԵԱՆՑ

ԳՐ. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ

Հ. ԻՓԷՔՃԵԱՆ

Այս վերջին տարիներս Հայ Ազգը մեծ ու դառն կորուստներ ըրաւ, կորուստներ՝ ոչ միայն ազդաշինութեան և բարեգործութեան ասպարիզին մէջ, այլև գրականութեան և դաստիարակութեան դաշտին մէջ: Դիւլիեան, Բահաթրեան, Իփէքճեան, Հայ մանկավարժութեան այս անուանի անձնաւորութիւններն հետզհետէ մեկնելով իրենց առոյգ հասակին մէջ սև քօղ մը սփռեցին մեր վարժարաններու վրայ և ապագայի մեծ յոյսերի դերը հանեցին: Հազիւ միոյն բացած վէրքը սպիացած, հազիւ երկրորդին շիրիմն փակուած էր և ահա երրորդն՝ Իփէքճեան սև գերեզման կ'մտնէ, բաւական ժամանակ անազորոյն հիւանդութեամբ տառապելէն ետև: Այսպիսի կորուստներ այնքան աւելի դառն են, որքան անոնց տեղը լեցընելը դժուարին է: Անձանձիր աշխատութեամբ, գրամագլխով, տքնութեամբ ձեռք

բերուած ուսում, հմտութիւն, գիտութիւն և փորձառութիւն երբ մահը կ'զրաւէ մի քանի վայրկեանի մէջ, մարդս յուսահատութեամբ կ'համակուի, մտածելով որ երկար տարիներ, կեանքեր և նիւթական միջոցներ պէտք են այդ ամեն իմացական գանձերը վերաստեղծելու համար: Հայութեան ներկայ վիճակին մէջ ամենէ կարևոր և մեծ մարդիկը կրնան համարուիլ անոնք որ ազգին բարոյական և իմացական վերաշինութեան կ'նուիրուին, այս համոզումով որ ստէպ իրենց փրկաւէտ ծառայութիւնն ու ներգործութիւնը Հայրաքիզն համարուի, որ իրենց օրերը դառնութեամբ պիտի անցընեն, որ իրենց փառքի ասպարիզին մէջ ստէպ հալածանք և խաչ պիտի կրեն: Բայց այս համոզումն ազդողը միայն գիտութեան, միայն մարդկութեան չոր ու ցամաք սէրը չէ, միայն գովանի փառասիրութիւն մը չէ, այլ մարդկային ազգի բարոյական թշուառութեանց համար խորունկ արգահատութիւն մը, այլ անմեղ մանկուոյն համար անհուն սէր մը, այլ բնատուր հակում մ'ապագայ սերունդին համար հսկելու և տքնելու: Այս հակումն է, այս ճակատագրային ըսենք կամ նախախնամական մղումն է հազուադիւրէմ, բարոյական և իմացական խուլան դաշտ մը մշակելու ծանր պաշտօնին սրտի զուարթութեամբ նուիրուիլն է այժմ մարտիրոսութիւն: Եւ ահա այս պատճառաւ և մեր Ազգին մէջ կ'գտնուին չափաւ լահաս, հմուտ և գիտուն մարդիկ, այլ սակաւաթիւ են բուն դատաւարականներն, հայ Բէստալոծիներն: Եւ սակայն ալսուխի հոգիներու մանաւանդ կարօտ է մեր Ազգն որ յեղափոխուի: Վասն զի միայն ընկերական և քաղաքական աշխարհը չէ որ յեղափոխութիւններ կ'տեսնէ, մտաւորական աշխարհն ևս յեղաշրջումներ ունի, որ առաջիկաներուն բնապատճառներն են, մանկավարժական գիտութիւնն ևս յեղափոխումներ ունի, այս տարբերութեամբ որ անոնք ստէպ զգրգում կ'հանեն, կ'սասանեն ընկերութեան հիմերը, ասոնք լռելեայն բարոյական մարդը չինելու կ'նկրտին: Բայց իմացական յեղափոխականներու մասին չապլ չէ բնութիւնն, վասն զի իրենց կոչումն ու պաշտօնը փայլուն չեն, վասն զի ասպագայի շուքին ներքեւ գործելու ստիպուած են, վասն զի, եթէ պէտք է հաւտալ Պ. Հ. Ժօլին* կան հոգեբանական, ցեղական, միջավայրական, պատմական և այլն պատճառներ որ ընկերութեան մտային և բարոյական կարողութեանց

* HENRY JOLY. Psychologie des Grands Hommes.

մղում տալու և անոր մէջ բարձր դիրք մը բռնելու սահմանուած անձեր ուր ուրեմն կ'երեւին անոր հորիզոնին վրայ :

Մեր ազգին, մանաւանդ Թուրքիոյ հայոց նեղ սահմանին մէջ համեմատաբար այսպիսի բարձր դիրք մը բռնած էր և Իփէքճեան, որ թէև համալսարանական գիտութիւն չունէր, թէև չէր աշակերտած գերմանական վարժարաններն, այլ դաստիարակութեան ուսման բնածին ընդունակութիւն ունէր, սակայն ուսումնասիրած էր իր առանձին աշխատութեան շնորհիւ մանկավարժութեան մեծ խնդրոյն զանազան կողմերն, քննած էր մեր Ազգին պիտոյքն, անոր ուսուցման եղանակին մէջ վերանորոգում մը մտածանելու կարենորութիւնն զգացած էր, և այսպէս ինքնօգնութեան նշանաւոր օրինակ հանդիսացած : Իրաւ՝ Իփէքճեան մանկավարժական յատկապէս տեսութեանց հետամուտ, դաստիարակութեան սկզբանց մէջ բացարձակ, և հետևապէս իր գտնուած միջավայրին հանգամանաց և միջոցներուն հետ իր ծրագիրներն միաբանելու դժկամակ, ունէր սակայն մանկավարժական այնպիսի յատկութիւններ որ հազուադիւտ են : Սրղէն յայտնի է թէ ինչ յաջողութեամբ վարեց նա Նուպար-Շահնաշարեան վարժարանն և ճրքան արդիւնք յառաջ բերաւ, ինչպէս նաև ուրիշ ազգային վարժարաններու մէջ՝ Պէշիքթաշ, Իստէիւտար, Զմիւռնիա, և ի վերջէ՝ Արթական խորհրդոյ մէջ ծրագրեց արդային վարժարանաց մեծ Օրինադիրն : Սակայն ոչ միայն իբրև մանկավարժ, այլև իբրև ազգային անհատ կարենոր պաշտօններ վարած է Ազգային վարչութեան և Նրեսփոխանական ժողովին մէջ, որու ամենէ ազատախօս և Ազգին պիտոյից և ընթացից հմուտ անդամներէն մին էր և քաջ գիտէր այն քաղաքականութիւնն որու պարտէր հետևել Ազգն և որմէ դժբաղդաբար չարունակ կ'ընէր և թերևս կ'ընէր :

Այսպէս հայ ժողովուրդն Իփէքճեանի մահուամբ կորուստ խղճահար, քաջ բանւոր մը ազգային դաստիարակութեան, անյողողոգ բնաւորութեան տէր հայ մարդ մը, ազատական երեսփոխան մը և ազգին սիրով վառուած անհատ մ'որու յոյսն ապագայ սերունդին վրայ էր : Անչուշտ պիտի բեղմնաւորին իր ձգած լաւ սկզբունքն և Ազգը միշտ երախտագէտ սրտով պիտի յիշէ Իփէքճեանն որ գրիչը ձեռքը հողին աւանդեց . . . :

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութիւնս արժան կ'դատի յայտարարել թէ՝ Ա. Մահլէն ներկայ ամսագրով իր 13երորդ տարեկան շրջանը կ'աւարտէ, 1884ին 14երորդ շրջանը կ'սկսի և կ'շարունակուի արդէն ծանօթ ուղղութեամբն ու պայմաններով: Ուստի այն ազգայինք որ կ'փափաքին իրենց բաժանորդութիւնը նորոգել կամ նորոգ գրուիլ հաճին կանխաւ յայտնել իրենց կամքն խմբագրութեանս կամ իր գործակալներուն, որպէս զի ըստ տյնմ պէտք եղածը տընօրինուի, նոյնպէս գաւառային Արդոյ բաժանորդներէն անոնք որ տակաւին իրենց տարեգինը չեն վճարած փութան հատուցանել, եթէ կ'փափաքին նոր տարուան թերթերը ամսէ ամիս ընդունիլ:

Խմբագրութիւնս նոր տարւոյս սկիզբէն իր թերթին 8 էջ ևս պիտի աւելցնէ, որոց մի մասն զանազան ծանուցումներու պիտի յատկացուի:

Այս առթիւ խմբագրութիւնս կ'յայտարարէ նաև թէ՝ արդէն պէտք եղած նիւթերն հայթայթած լինելով՝ իր տպարանին մէջ կրնան տպուիլ չափաւոր գիներով գրեանք, յայտարարութիւններ, հաշուեցոյցներ, նամակ, հարսանեաց հրաւիրագիրներ և այլն, այն պէս որ ուզողը կարող է դիմել Ա. Մահլէն խմբագրատունը որ Մեսրոպեան վարժարանի պատկից կ'գտնուի:

ԱՂԲԻՒՐ

Այս անուամբ արդէն տասն ամսէ ի վեր պատկերազարդ մի ամսեայ հանդէս կ'հրատարակուի ի Թիֆլիս, խմբագրութեամբ Մեծ Տիգրան Նազարեանցի, որ նոր տարուան ծրագիրը հրատարակած է: Շատ օգտակար և քաջալերութեան արժանի թերթ՝ որ յատկապէս երեխայից և դաստիարակաց համար կ'հրատարակուի, սակայն ամեն ընթերցասէր ազգայիններ կարող են օգտիլ: Տարեկան բաժանորդագինն է 5 ռուբլի:

ՆՈՐ-ԴԱՐ

Արդէն Ազդին ծանօթ Պ. Սպանդար Սպանդարեանց նոր տա-
րւոյն սկիզբէն պիտի հրատարակէ Նոր-Դար անուամբ քաղաքա-
կան մի թերթ, որ թէ իր բանաւոր ուղղութեամբ, թէ առողջ
«լիբերալ» և թէ ազդօգուտ նպատակաւ, զոր երկարօրէն բա-
ցատրած է իր ծանուցումով, կ'ստատանայ կարեւոր դիւր մը բռնել
հայ օրագիրներու շարքին մէջ: Մեծ. Խմբագրին արժանիքը,
գործունէութիւնն ու փորձառութիւնն, իր հետեւելիք ծրագրին
զանազանութիւնն և աշխատակիցներու մի ընտիր խումբը կ'ե-
րաշխտուորեն թերթին պատուականութիւնն: Տարակոյս չունինք
որ թուրքիոյ ազգայինք պիտի փութան իրենց բաժանորդագրու-
թեամբ քաջալերել բանիբուն խմբագրին այս ազդօգուտ ձեռն-
արկը: Նոր-Դար օրական թերթ է: Տարեկան գինն 10 ոսումի:

Թէ Ազբէբի և թէ Նոր-Դարի բաժանորդ դրուիլ ուզող ազ-
գայինք կարող են դիմել Ա. Մանուկ խմբագրատունը:

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Կային ժայռեր որ կորած և էին, ինչպէս 37 պատկերին մէջ:

Պատկեր 37

Գծաչափ իրաբանական

Կային նաև ժայռեր որ բեկանելով իրարմէ բաժնուած
և մին դէպ ի վեր ու միւսը վար մղուած էին, ինչպէս 38
պատկերին մէջ, և վերնէր կ'յորդորէր իր ունկնդիրներն
որ քննեն և իմանան թէ ինչ պատճառաւ երկրի կեղեւն
այս կորումներն ու խորտակումներն ունի: Նոյնպէս կ'ըսէր
նա թէ հանքահանութիւնը հարստութեան մէկ մեծ ճամ-
բան է, և թէ ազգերու պատմութիւնն անգամ կ'ստանա
ունէր ստէպ իրենց կոխած հողին տեսակէն: Այս տեսակ
խորդութիւններ նշանակելով վերնէր մարդոց աչքը բա-

ցաւ որպէս զի տեսնեն երկրի կեղեկին հրաշալիքը, այնպէս որ մարդիկ սկսան խօսիլ վերնէրի երկրաբանական դասախօսութեանց վրայ,

Պատկեր 38

Գծայն ժայռեր որ ճեղքելով բաժնուած են ֆլիտն վրայ և դէպ ի վեր ելած. 1. 1. 2. 2. և այլն. խորունկեր որ շարժուածն առաջ մագիժ էին և բաղմամբիւ անձինք հեռաւոր տեղերէ դալով ունենալիւ կ'լինէին և մինչև անգամ գերմաներէն լեզուն կ'սորվէին որպէս զի կարող լինին բաժնի իմանալ:

Այսպէս վերնէր տարածեց երկրաբանութեան ուսման սէրը բոլոր Եւրոպայի մէջ: Այնքան եռանդուն և լուրջ կերպով կ'խօսէր վերնէր, որ իր աշակերտներն միշտ իր աւիւնին և իր խանդավառ ոգւոյն հաղորդակից լինելով՝ սկսան անոր դաղափարներն աւելի ևս ընդլայնել: Բայց դժբաղդաբար վերնէրի նոյն իսկ այս խանդն առաջնորդեց զինք այնպիսի տեսութեան մ'որ շատ տարիներ իր սիրական գիտութեան յառաջացման արդեւք եղաւ:

ՊՈՍԻԴՈՆԵԱՆՔ ԵՒ ՊԼՈՒՏՈՆԵԱՆՔ. — վերնէր ուսումնասիրած էր միայն Գերմանիոյ մի փոքր մասն, և այն ժամանակ աշխարհի միւս մասերուն վրայ շատ քիչ նկարագիրներ կային կարգալու համար. այսպէս աշխարհագրական ծանօթութեանց պակսութենէ՝ նա այս թիւր կարծիքն ունէր թէ՝ հին ատեններ, երկրագունդը պաղելէն և կենդանի էակներու բնակութեան յարմար վայր դառնալէն ետև՝ հրաբուխներն անգոյ էին շատ դարեր, և թէ պաղալը և ուրիշ ժայռեր, որ՝ ինչպէս գիտենք՝ հրաբխային ջրմուտքէն յառաջ եկած են՝ միայն ջրերու միջոցաւ գետեղուած էին: վերնէրի ժամանակակից մարդիկ կային որ գիտէին թէ այս տեսութիւնը սխալ էր, բայց նա չուզեց միտ դնել անոնց փաստերուն, և այսպէս երկու կուսակցութիւններ յառաջ եկան, մին Պոսիդոնէան, այսինքն՝

անոնք որ կ'կարծէին թէ բոլոր ժայռերը ջրերու միջոցաւ շինուած են, և միւսն՝ Պլուտոնեան, որ կ'անդէին թէ շատ ժայռեր, ինչպէս պաղաղք, հրաբխային տաքութեանէ գոյացած են: Այս երկու կուսակցութիւններն այնքան զայնրացան իրարու դէմ, որ շատ տարիներ կտրուսին բռուն վիճաբանութեան մ'առիթ տալով:

Հիւրդն Կ'ՍՈՐՎԵՅԸՆԻ ՈՐ ՆԵՐԿԱՅ ՓՈՓՈԹՈՒԹԵԱՆՅ ՈՒՍՄԱՄԻ ԿԱՐԵԼԻ Է ՄԻԱՅՆ ՈՒՍՆԻԼ ԱՆՅԵԼՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ . — Մինչեւ այս վէճերը տեղի կ'ունենային յԵՐՈՒՄԱ, սկովտացի մ'առաջադրած էր ուղիղ եղանակի մը միջոցաւ աշխատիլ և վէճի ներքեւ եղած խնդիրը լուծել: Այս մարդն էր Տ. Հիւդըն, շատ անուանի երկրաբան մը, որու մեծ համբաւին պատճառն մի և նոյնն է ինչ որ մեր գիտական պատմութեան մէն մի աստիճանին մէջ տեսանք: Հիւդըն տեսութիւն մը գրեւէն առաջ՝ Երկրաբաններ հաւաքելու ջանաց: Ինքն անձամբ ճամբորդեց, համբերութեամբ ժողովեց մանրամասն ծանօթութիւններ այն ամեն խաւերուն վրայ որով շինուած էին իր պտըտած երկիրները: Այս ամեն խուզարկութիւններն ընելէն ետեւ՝ սկսաւ՝ երբ արդէն վաթսուն տարեկան էր, գրի առնուլ՝ 1785ին՝ իր նշանաւոր Տեւոթեան երկի անուն գործը, որով ցոյց տուաւ՝ թէ ինչպէս պէտք է նկարագրել երկրագունդին կեղեկին պատմութիւնը: Որչափ որ այս երկասիրութիւնը հետաքրքրաշարժ էր, շատ ուշադրութիւն չը դրաւեց, բայց Հիւդընի մտերիմ աշակերտներէն մին, անուանի Տ. Բլէյֆէր՝ գիրք մը յօրինեց, Բացարկեան Հիւդընեան Տեւոթեան անուամբ, և այս կերպով Հիւդընի գաղափարները ծանօթացուց շատերուն:

Նոյն իսկ Հիւդընի վրայ քիչ կայ ըսելիք: Նա ծնաւ Էտինպըրի քաղաքը՝ 1726ին, բժշկութիւն սորվեցաւ և իր վիպագիրը ստացաւ ի Լէյտա 1749ին, և ապա վերադարձաւ Էտինպըրի՝ նուիրելով իր կեանքը բոլորովին գիտութեան: Փափաքելի էր որ իր ուսումնասիրած նիւթին վրայ երկարօրէն գրէի, բայց պէտք է գոհ լինիլ հարեան:

ցի այլ գիւրընթռնելի տեղեկութեամբ: Հիւղընի մեծ ըս-
կզբունքն այս էր թէ՛ անօգուտ է փորձ փորձել քաղաք-
որ ժայռերն ինչպէս շինուած են և բրածոյք անոնց մէջ
ինչպէս թաղուած, վասն զի այս եղանակը միայն անվեր-
ջանալի շփոթութիւն և վէճեր յառաջ բերած է: Ուստի
կարևոր է, ըսաւ, որ մարդիկ անձամբ երթան և իրենց
աչքով քննեն թէ այժմ ինչ տարբեր խաւեր կ'յօրինուին,
ինչպէս գետերն ու սառնարանները լեռներէն վար կ'դը-
լորեն հողեր ու քարեր, և թէ ինչպէս հրալեռները դուրս
կ'ժայթքեն հալած նիւթեր որ պաղելով կարծր ժայռեր
կ'դառնան, և թէ յետոյ այս ամեն բաները պարտին բաղ-
դատել երկրի կեղեին վրայ դտնուած հնագոյն ժայռե-
րու հետ, և նկատել թէ արդեօք մի և նոյն կերպով շին-
ուած են թէ ոչ:

ՋՐԱՅԻՆ ԿԱՄ ՊՈՍԻՂՈՆԵԱՆ ԺԱՅՌԵՐ. — Երբ մարմարի
կտոր մ'առնելով կ'տեսնենք որ շինուած է գրեթէ բոլո-
րովին ոստրիքէ, խեցիներէ և բուստի բեկորներէ, կ'խոր-
հինք անկասկած որ այդ մարմարի կտորն երբեմն խեցի-
ներու և բուստերու լոյծ կոյտ մ'եղած պիտի լինի, որոց
նմանները հիմակ ալ կ'տեսնենք ծովեզրի վրայ կամ ջը-
րերու յատակը, և թէ այդ նիւթերը կարծրանալով կրա-
քար դարձած են: Նոյնպէս երբ կ'դիտենք թէ կարող
ենք խիճը ճղմելով աւազի վերածել, ծովափին վրայ գըտ-
նուածին նման, և գիտնալով որ այդ աւազն յառաջ ե-
կած է ծովահար քարերու և ժայռերու շփումով, տարա-
կոյս չենք ունենար որ այդ խիճն երբեմն ցանցառ աւազ
էր, ժայռի մը մասն էր, որ կսհակներուն բախումէն փըշ-
րուած է:

Եւ այս իրողութիւնները նկատելով սա եզրակացութիւ-
նը կ'հանենք՝ թէ մեր երկրին ժայռերն, ինչպէս որ հի-
մակ կ'երևին մեզի, յօրինուած են յառաջագոյն գոյու-
թիւն ունեցող աւելի հին ժայռերու նիւթերէն, և թէ
հետզհետեւ ուրիշ նորանոր ժայռեր կազմելու վրայ են և
պիտի կազմուին երբոր միւսները ջնջուին: Ամեն օր մեր

հաստատուն ցամաքը սպառելու վրայ է։ Լեռներու հոշերն ջրերու զօրութեամբ շարունակ կ'մաշուին և անոր բեկորներն հովիտներու մէջէն կ'քշուին դէպ ի վար կ'երթան։ Այս կերպով ցամաք հոշն ծովափ կ'դառնայ որ ծովուն կոհակներէն կ'սպառի ու ովկիանու մէջ կ'լծափի, ուսկից վերստին դէպ ի վեր պիտի ելնէ գետնաշարժերու և հրաբուխներու և երկրին կեղեկն ուրիշ շարժումներուն միջոցաւ, ինչպէս որ կարելի է հիմակ փորձով տեսնել այդ բանն աշխարհիս զանազան կողմերը։ Կարելի եղածին չափ քննել ու դատելով կ'տեսնենք այնպիսի նշաններ ամեն տեղ որ կ'հետեցնենք թէ այս յաջորդական փոփոխութիւններն շարունակ տեղի կ'ունենան, և թէ մեր երկրին մակերևոյթն, ինչպէս այժմ կ'տեսնենք, կազմուած ու ձևացած է հնագոյն աշխարհի մը բեկորներէն։

ՀՐԱՅԻՆ ԿԱՄ ՊԼՈՒՏՈՆԵԱՆ ԺԱՅՈՒՆԻՐ. — Բայց ինչ կարծիք պիտի յայտնենք այդ ժայռերուն վրայ, ինչպէս պաղաղաւ, որոց համար վերնէր կ'ըսէր թէ ջրերէ շինուած են։ Հիւղըն համոզուած էր որ անոնք հրաբուխներու արդիւնքն են, և սակայն իրաւ է որ օդային պղպղակներ չէին պարունակեր՝ լավային պէս, որ հրաբուխի մը կողերէն կը թափի բաց օդին։ Նոյն միջոցին իր բարեկամն ու աշակերտը ճէմն Հօլ իրեն աջակից եղաւ իր քիմիաբանական դործատան մէջ ժայռի կտորներ հալեցնելով և ապա խիստ ծանր ճնշման տակ թողլով որ պաղին։ Երբ այս փորձն ըրաւ հաղիւ կարելի էր այդ հալած ժայռերը զանազանել պաղաղի կտորներէ զոր հողին տակէն հանեց։ Ուստի յայտնի է, ըսաւ Հօլ, որ կամ այդ ժայռերը հրաբուխին մէջ պաղած են, ծանր ժայռերու ճնշման տակ, կամ ծովուն մէջ վաղած են, մինչդեռ ջրերն անոնց վրայ ծանրապէս կ'ճնշէին օդին հետ հաղորդակցութիւնն արդիւնելով։

Հիւղըն ուրիշ խնդիր մը նոյն կերպով պարզեց, և այս է կրանիդի կազմութեան խնդիրը։ Վերնէր կարծէր թէ բոլոր կրանիդէ ժայռերն որոց տեսակներն առատ են աշ-

խարհիս զանազան կողմերն, ամենէ տուաջ շինուած էին, և դեռ ևս անգոյ էին որ և է ջրաշէն ժայռեր: Հիւղըն այս կարծիքը անհիմն գտաւ, այլ, ընդ հակառակն, մըտածեց թէ կրանիգը կրնար՝ մինչև անգամ հիմակ, շինուել երկրի կեղևին խորութեան մէջ: Նա ըսաւ իւրովի. «Եթէ ջրին միջոցաւ շինուած կակուղ խաւերու մէջ հաւլած կրանիգը կազմուի, պատահաբար կրնայ անոնց մէջ նեղ դաւազանի պէս սպրդիլ երբ տաքութենէ ծաւալի, և այն ժամանակ կարող պիտի լինիմ կրանիգի երակներ գտնել որ և է տեղ վերին ժայռերը ծակելով:

Այս ենթադրութիւնը փորձով հաստատելու համար դրամբեան լեռներն ուղեորութիւն մ'ըրաւ, ուր կրանիգէ խոշոր կոյտեր կ'գտնուին. և այն տեղ Դիլգ-Կլէնի (ձոր) մէջ՝ կարմիր կրանիգի երակներ տեսաւ, որ վերին կրաքարի և կաւի թերթաքարի ժայռերու մէջէն ճիւղեր արձակած էին, ինչպէս կ'երևի 39 պատկերի մէջ: Սոյն գծագրին մէջ դիւրին է դիտել որ ջրաշէն խաւերն աբ, կրանիգը չհալած այն տեղ գտնուած պիտի լինէին, ապա թէ ոչ չպիտի կարենար գ գ խոտորնակ ճիւղերն անոնց մէջ արձակել: Այսպէս Հիւղըն համոզուեցաւ որ մի քանի կրանիգներ աւելի նոր են քան ալեբեր ժայռերն որ

Պատկեր 39

Կրե՛ն Դիլգի մէջ կրանիգի երակներ ա. կաթայ լեռնաբար, բ. կրաբար, գ. կրանիգի երակ:

անոնց վրայ զետեղուած են: Կըսեն թէ Հիւղըն այնքան գոհ եղաւ այս փորձը գտնելով որ իր ուղեցոյցները կարծեցին թէ ոսկիի երակ մը գտած է:

Հիւղընի ի գործ դրած եղանակի մի օրինակն է այս որով նա ուսումնասիրեց և ուղղեց դերմանական երկրաբանութեան դպրոցին մէջ մտած սխալները: Վերնէր յայտներ էր իր աշակերտներուն, թէ իրօք ժայռերը քրննելով կարելի էր շատ բաներ սորվիլ, թէ անոնք անցելոյն հին պատմութիւնը կ'պարունակեն և ապագային հարստութիւնը, և այս կերպով համոզեց զանոնք որ այս գործին համար ժամանակ ու աշխատանք չխնայեն: Հիւղըն ցոյց տուաւ որ այս ուսումն լաւ յառաջ տանելու համար պարտաւոր են այժմ անցած իրողութեանց ուշադիր լինիլ, և թէ անցելոյն պատմութիւնը կարդալու միակ միոցն է զայն ներկային հետ համեմատել:

ՆՈՒՐԱՅՈՒՈՒԹԻՒՆ

Ազնիւ Խմբագիր Ա. Մալոյ,

Հոգատար ընկերութիւնն՝ որ իր պաշտօնի ընթացքին մէջ ստեղծողունած է ձեր ազգօգուտ խորհրդոց օժանդակութիւնն և որ կը գնհատէ ձեր դաստիարակական և գրական արժանիքը, փափաքելով իւրովսան մասնաճիւղ գտնուիլ ձեր նորահաստատ տարանի համար եղած նուիրատուութեան, արժան համարեց հինգ Օսմանեան ոսկի սոյն դրովս ուղղել ձեզի, խնդրելով որ հաճիք ընդունիլ այդ դոյզն նուէրն, ոչ իբրև փոխարինութիւն, այլ իբրև իր շնորհակալեաց և համակրութեան նշան:

Յարգանք մնամք ի դիմաց Տնօրէն խորհրդոյ

27 դեկտ. 1885

Զմիւռնիա

Արեւադէպ Թ. Թ. ՏՄԿԱՃԱՆ

Վասն Արեւադէպի Զ. ՎԱՐՈՅՏԵԱՆ

Նուիրատուութեան այս ձևն որքան շնորհալի ու փափուկ, այնքան գնհատելի լինելով Աշնու ամիսը Հոգատար ընկերութեան այդ շնորհն որու արժանի համարած է մեզ իր բնածին բարեսիրտութեամբ և օգտակար ձեռնարկի մը քաջալեր լինելու ազնուութեամբն, Խմբագրութիւնը կ'փութայ իր խորին շնորհակալիքը յայտնել այդ

Նուէրին համար և վստահացնել Աշխու Հողատար Տիկ-
ճաքքն որ մանաւանդ իրենց համակրայի և պատուարեր
տիկնարէն անշուք տղարանի մը վրայ՝ բարոյականնոր խրա-
խոյս և ոյժ պիտի տայ անոր Տնօրէնութեան:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Արմաշի վեհապետի յԱմբիւս. Միացեալ Նահանգաց կրթու-
թեան վրոյ հրատարակուած համաստ վիճակագրի մը նայելով
այդ Հասարակապետութեան մէջ կան 188,918 դպրոց, 9,729,
189 տղայք, 280,812 դասատու և վարժուհի: Վարժապետա-
նոցներու թիւն է 220, որ ունին 25,736 աշակերտ. բարձրագոյն
վարժարան 2,162 և ուսանող 196,499: Արուեստից և դասական
ուսմանց վարժարան 351, ուսանողք 35,553. Գիտութեանց
համալսարան 83, ուսանողք 9,875, Աստուածաբանութեան
համալսարան 142, աշակերտք 5,242. Խրտագիտական վարժա-
րան 88, աշակերտք 5,154, Բժշկական ուսումնարան 120, ու-
սանողք 14,006: Բոլոր համալսարաններու թիւն է 744, իսկ ու-
սանողաց 64,721: Կանանց բարձրագոյն դպրոցներն են 227,
աշակերտուհիք 19,042: Նախնական դպրոցներու, ինչպէս նաև
կոյրերու, համրերու, խուլերու կրթութեան համար եղած բո-
լոր տարեկան ծախքն է 81,795,929 տոլար:

Պարոն Դէննիսը. — Անդրոյ այս անուանի դրագէտն և Ար-
քուէնեաց պուէտն Վ. Թագուհւոյն արտօնութեամբ պառնուն-
թեան տիտղոսը վերջապէս կ'ընդունի՝ սրդէն ի քանի անդամ
մերժելէ ետև և այժմ՝ լորտ մ'է: Այս առթիւ Պ. Ժ. Քլարէզի
նշանաւոր թերթօնագրը այս խորհրդածութիւնը կ'ընէ Դան օ-
րագրին մէջ. — Յարստեութեան իտիական պայմաններն ունի
անշուշտ՝ անգլիականին պէս՝ ազնուական դաս մ'որ տաղանդի
և հանճարի տէր մարդիկներով հետզհետէ կ'նորոգուի: Ահա
ազնուապետութիւն մ'որ գրեթէ դաս մը կ'տայ մեր հանրապե-
տութեան: Անգլիացիք կ'հասկընան որ Դէննիսընի պէս մարդ
մ'արժանի է աթոռ մ'ունենալ իր հարեւեաց աւագորերոյն
մէջ, պարզապէս այս պատճառաւ, որ նա մեծ անգլիացի մ'է:
Այս խնդրոյն հետ քաղաքականութիւնն յարարերութիւն չու-
նի: Մի բանահիւս, ներշնչեալ մի մարդ ամբոխէն կ'եղնէ. ա-

մենքը կ'ողջունեն պիք, կ'կարդան իր դրածները, չարունակ էք
կարդան՝ տողին վճարելով ի սկի, և ապա կ'լինի նա մի լոբա-
նո աշխատանքան պատիւ չեմ պահանջեր Ծրանայի ժողովրդէն, առ
միայն կ'խնդրեմ որ քիչ մ'աւելի ուշադիր լինի իր հանճարեղ
անձերուն: Բարէ, որքան հեռի եմք մեր դրացիներու օրինա-
կէն. եթէ մեր մէջ յանկուր մի բանահիւս ծերակոյտի անդամ
լինէր, բոլոր թերթերը պիտի դուռնէին թէ արդեօք մեր ծերու-
կոյտը ի սխուճր է: Անչ, ի տաղտջտի նստարար, լորտ լինի,
մի նուագադիր՝ ծերակոյտի անդամ: Ո՛հ, որքան սրտով քան
քան պիտի արձակին մեր ուշիմ մարդիկը:

ՏԵՂԱԿԱՆ

Արեւուտի Դեպք. Գաւառիս Բարձր. Կուսակալին ազ-
գու միջ պնդումն շնորհիւ աւազաններէն ոմանք ձեռքա-
կալուած և ոմանք ներում գտած էին՝ վերադին նոյն չա-
րագործութիւնները չընելու խաւովմամբ, սակայն այս վեր-
ջիններուն մէջ աւագակապետ Երարիկ Օսման կ'շարունա-
կէր իր շահատախտիւնները թիրէի և Մէլէսի կողմերն:
Բ. Կուսակալին ազգու հրամաններուն չ'ըստ այդ աւազա-
կապետն իր ընկերներով քաղաքս կ'բերուի և կ'ներայի
Բարձր. Կուսակալին, որ հրաման կ'տայ անոնց զէնքը
թողուլ: Բայց Երարիկ Օսման և իր մի քանի ընկերները
կ'դիմադրեն և այն ատեն կ'սկսի արիւնահեղ կռիւ մը
զինս որոնեալն և աւազաններուն մէջ, որոցմէ հինգ հոգի
կ'ուսաննուին և այլք կ'վիրաւորուին կառավարութեան
պալատին մէջ, իսկ իրենց միւս կենդանի մնացող ընկեր-
ներն կ'բանտարկուին:

Պ. ՏԵԼԵԳԻԱ. — Քաղքիս յոյն հասարակութեան նշա-
նաւոր մի անդամն և հռչակաւոր վաճառական՝ Պ. Վ. Տի-
օեէնիս, ամառոյ շէն վախճանելով խոր սուգի մէջ ընկը-
մեց ոչ միայն իր գերդաստանը և բազմաթիւ պաշտօնաւոր-

ներ՝ որ իր ընդարձակ վաճառատան մէջ իր պաշտպանութիւնը կ'վայելէին, այլ և Յոյն ժողովուրդներ, անուանի Պ. Վ. Տիօեէնիի մահուամբ կորոյս հայրենասէր ու կրթասէր բարերար մը: Պ. Վ. Տիօեէնի մեծագումար հաստատուն հասոյթներ նուիրած է Յունաց ամենէ նշանաւոր վարժարանին, և իր առատաձեռնութեամբն մեծ յարգ ու պատիւ ստացած էր: Փառաւոր եղաւ իր յուշարկաւորութիւնն և աւելի փառաւոր ու անմոռանալի պիտի մնայ իր անունն, իբրեւ պաշտպան և սատար կրթութեան և յառաջդիմութեան:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՅՐԱՆՍՍ, իր պատերազմասէր բնութիւնն անվթար կը պահէ և զինական փառաց համար հողի կ'տայ, թէև հանրաւարական օրինաց ներքեւ կ'ապրի: Դօնքէնի մէջ Սօնդէյի առումն մեծ ցնծութիւն կ'պատճառէ Ֆրանսացւոց որ այժմ աւելի հոշոտ աչօք կ'նային Պ. Ժ. Ֆէրրիի և անոր խնդրած նոր վարկն Ազգային ժողովը կ'շնորհէ, ինչպէս նաև նոր գումարտակ մը ճամբայ ելնելու կ'պատրաստուի:

Քուրպէյ ծովակալն պիտի քալէ Պաքսինի վրայ: Անգլիական մամուլն չախորժիր Ֆրանսական զինուոց յաջողութենէ և ապարդիւն կ'նկատէ մինչև իսկ Դօնքէնի տիրապետութիւնը: Չինս սոան ինչ պիտի ընէ, պիտի հանդուրժէ որ եւրոպական զօրաւոր տէրութիւն մ'իրեն սահմանակից լինի թէ ոչ պիտի պատերազմի, այս կէտը դեռ անորոշ կ'մնայ: Սակայն շատ որոշ է Պիսմարզ իշխանին քաղաքականութիւնն, որ Ֆրանսան Ռուսիոյ հետ կղզիացեալ վիճակի մը վերածելէն ետեւ՝ կ'դիտէ անշուշտ գոհութեամբ իր առաջադրեալ նպատակին կատարումն: Դերմանիոյ թագաժառանգ իշխանին Սպանիա և Իտալիա ըրած այցելութեան առթիւ՝ գերմանական մամուլն կ'փա-

առաորէ իր մեծ դաղաքագիտին արտաքին քաղաքակա-
նութիւնը: Վասն զի անհաշտելի տարրներ, Աւստրիան ի-
տալիոյ հետ, և այս երկուքն Գերմանիոյ հետ կապելէն
ետե՛ Սպանիան ևս դրաւեց, և այսպէս կերպով մը Ֆրան-
սոյի և Ռուսիոյ ոյժերը ջլատեց: Իսկ այս միջոցիս՝ Պիս-
մարգ իշխանը կ'ջանայ գործաւորներու դասուն վատա-
հալութիւնը շահիլ, անոնց վրայ ծանրացած տրոց բեռը
թեթեւցնել, տնտիւսական տուրք դնելով՝ եկամուտի
վրայ, և այսպէս բանւորներն ընկերհաշտական շրջանէն
հեռացնել: Աւստրիոյ մէջ բնակող այլազան ազգութիւն-
ները կ'իշխուին և միշտ ներքին հակառակութիւնը պա-
կաս չէ Տեառներու, Չէքերու և Սլաւներուն մէջ: Այ-
ժըմ խրուաթներն են որ Մաճառներու տիրապետութեան
դէմ կ'ընդունեն և ազգային կուսակցութիւն մը կազմե-
լով մտադիր են դիմագրել: Սպանիոյ և Անգլիոյ մէջ կըն-
քուելիք առեւտրական դաշնագիրն բաւական դժգոհու-
թիւն կ'գրգռէ պաշտպան դրութեան կուսակիցներու
մէջ, իսկ Չօքիլլա՝ մի քանի ամիս առաջ Սպանիոյ մէջ ծա-
ղած յեղափոխական յուզմունքը գովելով՝ Պուրպօննե-
րու իշխանութեան դէմ կ'սօսի ու կ'զրէ և կ'մաղթէ որ
Սպանիա հասարակապետական լինի:

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

Աղբային Գաւառական թողւի	344
Աղբային և օրայր վարժարաններ	481
Աղբային համալըն ինչ գոյն ունի	574
Աղբ	64, 594
Աղբայ թողւիքային երգեր	574
Աղեղալի դեպք մը	208
Աղեւ բան հոսի է	429
Աղբիկային համար տալիսայ վրանք մը	190